

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2011

Richard Černý

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

Vývoj římské armády od konce druhé punské války do
počátku principátu

Vypracoval: Richard Černý
Vedoucí práce: Doc. PhDr. Lubor Kysučan, Ph. D.
Šumperk 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil pouze uvedené prameny a literaturu.

V Šumperku dne 26. 4. 2011

podpis studenta:

Poděkování:

Chtěl bych poděkovat Doc. PhDr. Luborovi Kysučanovi, Ph. D. za vstřícnou spolupráci a odborné vedení při tvorbě mé bakalářské práce.

Obsah

Úvod	6
1. Raná římská vojska	8
1.1 Vojsko Servia Tulia	10
1.2 Boj serviotuliovské legie	13
2. Manipulární legie	15
2.1 Dilectus	16
2.2 Pěchota	17
2.3 Jízda a římsští spojenci	22
2.4 Organizace vojska	25
2.5 Legie před bojem	28
2.6 Legie v boji	31
3. Mariovy muly	36
3.1 Reforma	37
4. Vojsko doby konce republiky a raného principátu	42
4.1 Organizace a výzbroj	42
4.2 Jezdectvo a auxilie	45
4.3 Legionáři v boji	47
4.4 Pochodové tábory legionářů	53
Závěr	55
Resumé	56
Seznam pramenů a literatury	57

Úvod

Římská armáda dodnes fascinuje historiky i laiky. Byla první skutečnou válečnou mašinerií, která si podrobila velkou část Evropy, také Afriky a Asie. Přestože bylo o ní napsáno mnoho literatury, ne všechna je kvalitní a zdaleka ne všude se můžeme setkat se skutečným popisem římské armády a jejího vývoje.

Dostáváme se samozřejmě do poměrně svízelné situace, co se týče pramenů. Nemáme k dispozici zdaleka tolik písemných pramenů, jako bychom potřebovali. A archeologické nálezy také nestačí k tomu, abychom měli náležitou představu o vojsku Římanů v určitých dobách a jak se armády vyvinula v tu, která se nám objevuje spolu s Augustem. Toto období jsem si vybral kvůli postupnému vývoji, který probíhal právě od konce druhé punské války do začátku principátu. Tehdy císař Augustus vojsko unifikoval a vytvořil z něj skutečně impozantní sílu, která po staletí udržovala moc Říše Římské.

Nelze dost dobře popisovat určitý historický jev či problém bez znalosti jevů či problémů jemu předcházejících. Proto je první kapitola zaměřena na nejranější římská vojska. Vojsko doby královské a rané republiky. K tomuto období existuje jen málo pramenů. Poměrně slušným pramenem je Titus Livius a jeho historické dílo *Ab urbe condita libri*. K jeho spisu můžeme mít hodně výhrad, je velmi prořímsky založený, takže některé jeho popisy politických událostí a válek pravdě jistě neodpovídají, ale co se týče popisu vojska, které vzniklo po reformě připisované králi Serviu Tuliovi, dá se předpokládat, že se realitě skutečně blíží. Svým detailním popisem vzbuzuje zdání, že vycházel z dobových pramenů, které se nám dnes nezachovaly.

Další část práce je věnována vojsku, které se vytvořilo v době republikánské. Tedy vojsko se kterým Řím poprvé dosáhnul velikosti. Hlavním pramenem zde je dílo Polybia z Megalopole. Jeho popis římského vojska je skutečně detailním rozborem. Na rozdíl od Livia má v tomto místě výhodu, že sám mohl pozorovat římské legie i v boji. Díky množství archeologických nálezů a kvalitnímu Polybiovu popisu, můžeme vcelku jasně zrekonstruovat podobu i vývoji armády od řecké falangy až k nástupu Mariovy reformy.

Třetí a poslední část pojednává reformy Gaia Maria a spolu s nimi popisuje výsledek vývoje v 1. století př. n. l., kdy z politických zmatků vzešel nejen nový Řím, ale i nová římská armáda. Přestože nám přímý popis jako u Polybia chybí, máme možnost z nepřímých i některých přímých zmínek zrekonstruovat podobu vojska konce republiky. Důležitým pramenem nám tu jsou Caesarovy spisy, tedy jeho *Comentari de bello Gallico, civili, etc.*¹, tato díla nám v některých pasážích přesně popisují vojenskou realitu Caesarovy doby. Přestože samozřejmě není Caesar tak objektivní, jak se nás o tom snaží přesvědčit. Otázky vojenské ani u něj nepůsobí příliš přikrášleně.

Z dalších pramenů jsem se snažil čerpat také dost informací, které v některých případech byly přínosnější, než jiné, často používané prameny. Zajímavým pramenem byl spis řeckého filozofa Onasandra. Ten napsal v 1. století n. l. a shrnul v něm vojenské umění, které mu bylo známo. Dalšími obecnými prameny byly práce Publia Flavia Vegetia Renata a Sexta Iulia Frontina. Tito autoři čerpali při tvorbě svých prací ze starších antických autorů. Mnohdy se rovněž zdá, že čerpali z pramenů pro nás dnes ztracených.

Hlavním cílem práce bylo popsat, jakým způsobem se římská armáda vyvíjela, a popsat základní principy, na kterých fungovala ve vymezeném období. K této problematice byla velice nápomocná odborná literatura, zejména z Oxfordského nakladatelství Osprey, které se už dlouhá léta zabývá vojenskou historií. Knihy pro toto nakladatelství píše schopní autoři, kteří přinášejí mnohdy nové a zajímavé problémy. Jedním autorem, ze kterých jsem také čerpal, byl například Nic Fields. Tento spisovatel byl původně členem britské námořní pěchoty, poté vystudoval historii. Jeho pohled bývalého vojáka je poněkud odlišný od pohledů historiků, civilistů. Snažil jsem se nejvíce vycházet z novější literatury.

V případě latinských pramenů, jsem se snažil vycházet co nejvíce z originálu, ale v případě řeckých jsem pracoval s českými překlady.

---

1 Zápisky o válce galské, občanské, alexandrijské, africké a hispánské.

Raná římská vojska

Přestože by práce správně měla začínat až po druhé punské válce, první stránky musí začít v mnohem dřívějších dobách. Historie je velice komplexní záležitostí. Nelze na časové ose jednoduše udělat čáru a nezajímat se o to, co bylo předtím. Proto nelze popisovat římskou armádu doby vrcholné republiky bez důkladného rozboru vývoje, který k ní vedl. A byly to právě tyto doby, kdy vznikla římská vojenská tradice, kdy se obyčejný a vojenský život Římanů prolínal natolik, že i po staletích, kdy už Řím představovala profesionální armáda, bylo toto spojení stále patrné.

Rokem 753 př. n. l. nám začínají dějiny Říma, tedy podle římské literární tradice. Toho roku prý Romulus, jehož matkou byla vestálka Rhea Silvia a otcem bůh Mars, spolu s bratrem Remem založil město. Po hádce, která vyvrcholila zabitím Rema, bylo město pojmenováno Roma. Rok 753 př. n. l. byl určen zpětně, a jeho autorem je Marcus Terentius Varo. Ovšem jiní autoři udávali data jiná. Literární tradice je sice sbírkou krásných legend, jejichž jádro pochází pravděpodobně z Řecka a je smícháno s etruskými legendami, ale bohužel nám mnoho nevypráví o rané římské historii, natož o nejranějším římském vojenství doby předkrálovské a královské. I pozdější římské historici, včetně nejslavnějšího Tita Livie, neměli žádné přesnější informace. Vycházeli z římských pověstí a později i z tzv. analistů, ale z jejich díla se bohužel zachovaly jen zlomky. Předpokládáme, že většinu pramenů z doby tzv. „královské“ zničili Galové při svém vpádu v roce 387 př. n. l.² Ani archeologické nálezy moc přesně o dějinách nevyprávějí. Přestože tedy rozhodně muselo k bojům docházet, nic o nich nevíme. To, že se v okolí Říma v době královské a předkrálovské bojovalo, víme díky nálezům primitivního opevnění a zbraní³. Livius v *Ab urbe condita libri* mluví prakticky neustále o různých bojích.

Jak bychom si mohli představit boje mezi městskými státy v Latii v době královské? Nejspíše se jednalo o loupežné výpravy několika desítek mužů. Víme, že u kultur podobných římské v době královské to byl naprosto běžný způsob získávání zásob potravin, nástrojů a otroků. Samozřejmě, že obyvatelé napadených vesnic se

---

2 Podle tradičního datování 390 př. n. l.

3 Nálezy hrobů válečníků na Esquilinu z 9. až 8. století př. n. l. viz: *Early Roman Armies*, N. Sekunda, S. Northwood, Oxford, 1995.

snažili bránit. Proto nám zůstalo mnoho příběhů o slavných válkách z dob královského Říma. Koneckonců i slavný únos Sabineek v sobě nejspíše skrývá velký kus reality. Otrokyně unesené při loupežných výpravách byly velmi cennou kořistí a nezdědkakdy se po porodu potomka mohly stát skutečnými manželkami. A právě proti Sabinům, kteří s archaickým Římem sousedili, bylo vedeno nejspíše velmi mnoho loupežných nájezdů. Velké boje a hrdinské skutky Římanů doby předkrálovské i královské, popisované Liviem, by nás asi překvapily, kdybychom je viděli na vlastní oči. Dvě hordy mužů, kterých na každé straně nebyvalo více než několik desítek, maximálně stovek, oblečených do všeho, co našli, s kopími a primitivními štíty se rádo by slavně pobíjejí na malém poli.

Jak tedy vypadali Římané a jejich protivníci? Na první pohled by jistě nebylo možné od sebe obě strany rozlišit. Každý z bojovníků měl na sobě něco jiného, i když je možné, že každý z kmenů v Latii měl svůj oblíbený styl výroby a dekorace zbraní a zbrojí. Meče nalezené v hrobech na Esquilinu měly železné čepele, ale bronzové záštity a jílce. V podstatě všechny kovové části výzbroje a primitivní zbroje kromě zmíněné čepele byly bronzové. Železo bylo velmi drahé a využívalo se proto jen tam, kde bylo nezbytně nutné. Hlavní zbraní však asi bylo kopí, které se v hrobě také našlo. Zajímavé je, že se u těch samých válečníků našly i zbytky válečného vozu, což bychom u Římanů nečekali. Ale nález zbytků vozu jasně ukazuje na pohřeb někoho velmi vysoce postaveného, nejspíše náčelníka. Obyčejní „Římané“ neměli nejspíše skoro žádnou ochranu, kromě kožených prvků.

Nicméně pozdější římské bojovníky z doby kolem 6. století př. n. l. bychom si mohli představit mnohem lépe. Byli zbrojeni i zbraněmi velmi podobnými řeckým hoplítům. Řecký vliv byl na stále se rozvíjející Řím velký. Z hlediska vojenského přinesli Řekové do Itálie mnoho inovací, které od nich kopírovaly všechny kmeny, včetně prvních Římanů. Byly to zejména inovace v technologii výroby přínos nové taktiky – falangy. Falanga té doby nebyla sice tolik podobná falanze pozdější z doby klasického Řecka a zejména té makedonské (vrcholné podobě této taktiky), ale falangou byla už tom smyslu, že přinesla první organizaci do boje muže proti muži. A právě z této první organizace přinesené Řeky a převzaté Etrusky i Římány začínají postupně vznikat první organizované vojenské jednotky, na rozdíl od skupiny neukázněných bojovníků doby předchozí, jejichž jedinou

organizací byla příslušnost k určitému kmenu, *tribus*. Podle literární tradice se římské obyvatelstvo skládalo ze tří kmenů nazývaných *Tities*, *Ramnes*, *Luceres*. Dnešní historikové je nejčastěji ztotožňují s Latiny, Sabiny a Etrusky. Za doby královské bylo vojsko organizováno právě podle kmenů. Každý *tribus* musel odvést tisíc mužů do vojska, proto byl také římský bojovník nazýván *miles*, od číslovky tisíc. Vzhledem k tomu, že v Římě byly tři kmeny, tak římské vojsko mělo mít tři tisíce mužů. Je však možné o těchto počtech pochybovat. Za prvé rozhodně nemusí být přesné, za druhé nemusí být tyto počty pravdivé. Přece jenom stále vycházíme pouze z literární tradice a není dobré tyto počty brát jako dogma. Těmto třem tisícům veleli tři velitelé (*tribuni militum*) a každý nejspíše velel jednomu kmenu, čili další relikty kmenových bojů. V době královské se také vytvořil název pro vojsko jako takové, *legio*. A to ze slova *legere*, které znamená sbírat, protože vojsko bylo sebráno z obyvatel Říma.

Vojsko Servia Tulia

Do doby královské, do období vlády krále Servia Tulia umísťuje Livius reformu, která se dotkla nejenom uspořádání společnosti, ale také hlavně vojska. Nemáme zdaleka jistotu, zda k těmto změnám došlo za Servia Tulia. Zarážející je zejména rozdělení podle peněz, o kterém mluví i Livius: „*ex iis, qui centum milium aeris aut maiorem censum haberent...*“⁴ z těch, kteří měli majetek (majetkový odhad – census⁵) sto tisíc nebo větší... Víme totiž, že v době královské a nejspíše i rané republikánské Římané mince nerazili. Nicméně, ať už k reformě došlo kdykoli, máme už jistější zprávy o podobě římského vojska.

První třída (*classis*), byla určena majetkem 100 000 asů nebo větším a byla rozdělena na 80 setnin (*centuria*). Do druhé třídy byli zařazeni všichni Římané s majetkem 100 – 75 tisíc asů a stavěla 20 setnin. Třetí třída měla majetek od 50 000 asů a stavěla 20 setnin. Čtvrtá měla minimální majetek 25 000 a měla stejný počet setnin jako třetí. Pátá však měla 30 setnin, ale byli nejchudší Římané, kteří měli povinnost (i čest) bojovat. A jejich majetek čítal 11 až 25 tisíc asů. Ostatní obyvatelé, kteří neměli majetek potřebný na zařazení do páté třídy, ze které byla vytvořena

4 Titus Livius: *Ab urbe condita libri*, 1.43.1[online] [cit. 2011-04-01]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0199%3Abook%3D1%3Achapter%3D43>

5 Ten Livius také přisuzuje tomuto mytickému králi.

jedna symbolická setnina, byli nazýváni *proletarii* (od slova *proles* – děti. Neměli žádný majetek, kromě svých dětí.) nebo *capite censi* (tedy počítání podle hlav. Nemohli být počítání podle majetku, jenom podle svých hlav.) a neměli dostatek majetku na to, aby si mohli opatřit zbraně a zbroj, tudíž byli uznáni neschopnými vojenské služby. Je pravděpodobné, že neschopnost bojovat za Řím znamenala i vyloučení z politického života. Protože, jak je jasně vidět, svět vojenský, veřejný a civilní byly velmi těsně spojeny.

Bojovat v té době znamenalo nejen povinnost, ale také jistou poctu. Toto přesvědčení pocházelo z archaických dob, kdy každý dospělý muž kmene byl bojovníkem. Toto notoricky známé rozdělení do tříd bylo určeno majetkem hlavně z důvodu organizace armády, neboť každý z Římanů si musel sám nakupovat (nechat zhotovit) zbraně a zbroj, které byly nejspíše přesně určeny. Ovšem díky této reformě byly těsně spojeny záležitosti vojenské a politické. První, nejbohatší třída nesla největší vojenské zatížení, musela kupovat nejdražší zbroj a zbraně, ale současně měla také největší politickou moc. Kdo byl nejvíce zatížen vojenskými povinnostmi, měl také nejvíce práv.

Nejbohatší muži byli chráněni přilbou (*galea*), štítem (*clipeum*), chrániči holení (*ocreae* – pl. *ocrea* – sg.) a zbrojí (*lorica*). Přesná podoba přilby je stále předmětem dohadů, protože na základě archeologických nálezů je jasné, že se podoba měnila podle doby užívání. Ale přilba měla už lícnice, čímž se liší od přileb řeckého vzoru. Přilby řeckého vzoru však byly také používány. Nejpravděpodobnější je současné používání obou typů přileb, tedy římské (nebo spíše typické pro Řím a Latium) a řecké. Další otázkou je rovněž, co byla *lorica*. Podle archeologických nálezů a vyobrazení můžeme tvrdit, že *lorica* byla v této době kovová plátová zbroj, chráničí břicho i hrudník. Tedy hrudní plát později pojmenovaný *kyrys*. A byla patrně řeckého vzoru. Štít byl kulatý a vyrobený z kovu (Livius mluví o tom, že vše bylo z kovu, jakého to nepíše – pravděpodobně z bronzu).

Jako výzbroj měli meč (*gladius*) a kopí (*hasta*). Druhá třída byla vyzbrojena stejně, jen neměla štít kulatý, kovový, ale čtyřhranný⁶, potažený kůží, ten už Livius nazývá *scutum*. Je otázkou, zda tento název skutečně pochází už z doby, o které Livius mluví, nebo jen použil soudobé označení štítu legionáře na základě

---

6 Spíše oválný, Livius je v tomto nepřesný.

podobnosti. Druhá třída také nenosila zbroje. Třetí třída byla stejně vyzbrojena jako druhá. U čtvrté a páté třídy se jednalo o lehkooděné bojovníky, kteří nebyli určeni pro přímý boj. Čtvrtá třída měla kopí a vrhací oštěp a pátá jen praky.

Jedna setnina měla mít 100 mužů, ale skutečný početní stav můžeme jen těžko odhadovat. K bojovým jednotkám je ještě třeba připočítat 2 setniny mužů, které bychom dnešní terminologií nazývali ženisty, jednalo se nejvíce o tesaře a kováře. Tito muži se měli starat nejspíše o stavbu tábora a jiné úkoly. Livius je označuje slovem *faber*, tedy asi dělník⁷. A také k vojsku patřily tři setniny trubačů. Je zajímavé, že si Římané už tehdy uvědomili důležitost vytvoření systému předávání rozkazů pomocí rohů. Ale je také možné, že Livius udělal v tomto chybu. Dvě setniny pro stavby a opravy byly přiřčeny k první třídě a trubači byli zařazeni k páté, nejchudší, třídě. Římané určili pro službu ve vojsku muže ve věku 17 – 60 let. Ale bylo jim jasné, že starší muži mohou být v boji jistou slabinou. Proto vždy rozdělili setniny každé třídy napůl, na mladší (*iuniores*) a na starší (*seniores*). Za mladší byli označeni muž ve věku 17 – 46 a za starší ve věku 47 – 60. Centurie mladší byly určeny k přímému střetnutí s nepřítelem, zatímco starší k ochraně města a celkové službě v zázemí. Z první třídy se rekrutovala římská jízda. Bylo vybráno 18 setnin nejbohatších mužů, kteří pak sloužili jako jezdcí. 12 setnin bylo vybráno z první třídy a 6 setnin z potomků původních 3 setnin jezdců, které prý vybral už první římský král Romulus⁸. Veliteli těchto původních jezdců byli *tribuni celeres*, patrně stejně jako zbytek armády byli i jezdcí rozděleni podle kmenů. Jezdcí byli vyzbrojeni a vystrojeni stejně jako hoplité první třídy, ke které politicko – správně náleželi. Jediným rozdílem byly koně, na kterých bojovali. Koně však dostávali od státu a na jejich uživení jim stát také přispíval⁹, tento příspěvek se nazýval *aes hordearium*.¹⁰ Jízda však kvůli své nepočetnosti nikdy nedosáhla velkého vojenského významu, na rozdíl od významu a postavení společenského a politického.

---

7 Titus Livius: *Ab urbe condita libri*, 1.43.3[online] [cit. 2011-04-01]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0199%3Abook%3D1%3Achapter%3D43>

8 Nazývání *Celeres*.

9 Titus Livius v *Ab urbe condita libri* uvádí, že to bylo 10 000 asů.

10 Burian Jan: *Řím, světlo a stíny antického velkoměsta*, Svoboda, Praha, 1970, 292 s.

Boj serviotuliovské legie

Tímto systémem se Římané začali výrazně odlišovat od ostatních kmenů a národů v Itálii. Přísná a jasná organizace je prvotním předpokladem úspěchu v boji. Další vývoj dějin Říma nám popisují římscí historikové. Titus Livius živě popisuje války Říma s ostatními národy a městy v Latii i Itálii, ale další popis armády až do manipulární legie u něj nenajdeme. Bohužel o boji a dalším vývoji nemáme přesné informace ani z jiných pramenů. Je však vcelku jednoduché je odhadnout.

Po rozdělení vojska i lidu římského bojovalo římské vojsko podobným způsobem jako Řekové – v sevřených formacích těžkooděnců. Vojsko se sestávalo z jediné legie, která byla rozdělena jen na centurie o asi stech mužů. Centurie se dělily ještě na menší jednotky – *decuria*. V každé centurii jich bylo deset – proto to jméno – po deseti mužích, ale ty nejspíše taktické využití v boji neměly. Jednalo se spíše o organizační složku. Pokud tedy budeme důvěřovat Liviovi, tak bylo vojsko v boji i na pochodu ovládáno signály troubenými na rohy. Muži se rozestavěli do linie, ale její délku a hloubku skutečně odhadnout nemůžeme. Můžeme pouze předpokládat, že udržovali řeckou falangu, která se skládala z osmi řad výše, ale jistí si tím být nemůžeme. Křídla nejspíše kryla jízda, která sice nebyla početná, ani příliš schopná vlastní akce, ale útokem do boku nebo do zad nepřítele mohla bitvu rozhodnout.

Nejpočetnější a také nejlépe vyzbrojená první třída musela zaujmout nejdůležitější postavení. Ale které to bylo? Mohli stát buďto v prvních řadách jako silný nápor hned na začátku boje. Ovšem to je netaktické, můžeme předpokládat, že Římané už v této době byli slušnými taktiky. Nejsilnější jednotky je lépe nechat si v záloze a nasadit je do boje až v pozdější fázi bitvy. Za prvé by se muži bojem od začátku unavili a za druhé rozhodný útok odpočatých a velmi dobře vyzbrojených a vystrojených mužů na bojem unaveného nepřítele je vždy zničující a rozhodující. Navíc by to odpovídalo pozdějšímu umístění triariů, ale o tom více později.

K první třídě se přidaly další dvě, tak vznikla hlavní linie pěchoty, která vedla boj. Ovšem poslední dvě třídy byly také poměrně početné. Jak tedy bojovaly a kde? Z vybavení těchto lehkooděnců je jasné, že bojovaly společně. Řecký filozof Onasandros napsal spis *Strategikos*, který nám poskytuje naprosto jedinečné informace o antickém vojenství. Přestože tento spis napsal až v 1. století n. l., je

zřejmé, že v něm shrnul vojenské poznatky do té doby získané. Ze spisu je patrné, že popisoval především zkušenosti Řeků. To nám může být prospěšné, protože, jak už bylo řečeno, římská legie se v té době velmi podobala vojskům řeckým. Jeho pojednání o úloze lehkých jednotek je také jedinečné.

O jejich postavení píše toto: „Lehkooděnce, to jest kopiníky (myšleno vrhače oštěpů), lučištníky a prakovníky, je třeba stavět před falangu těžkooděnců. Pokud by stáli za ní, uškodí více vlastnímu vojsku než nepřítelům, uvnitř falangy pak nemohou uplatnit svůj způsob boje. Nemohou tam totiž pohodlně vrhat kopí, musejí házet bez rozběhu, protože před nimi a za nimi jsou jiní vojáci, prakovníci pak nemohou roztočit praky kvůli okolostojícím.“¹¹ Můžeme tedy předpokládat, že i římscí lehkooděnci byli umístěni před hlavní linií a metáním kamenů či vrháním kopí se snažili co nejvíce narušit formaci nepřítele před hlavním střetnutím. Poté se museli stáhnout za linie, aby se nedostali do přímého kontaktu s nepřítelem, proti kterému by nepochybně v boji muže proti muži mnoho šancí neměli.

Někteří autoři předpokládají i jiný způsob boje. Můžeme se dočíst o rozmístění do hlubokých řad. Další teorie předpokládá, že první třída vzhledem ke své početnosti utvořila celou linii a ostatní třídy byly rozmístěny na křídlech. Pro tyto teorie však neexistují žádné důkazy. Já vzhledem k pozdějšímu systému předpokládám tento způsob boje a následný vývoj, který by z jiného systému vypadal jistě jinak.

Nicméně pravděpodobné vzhledem k pozdější stavbě legií je postupné stírání rozdílů mezi první až třetí třídou. Římané si časem uvědomili, že jen bohatství a dobrá zbroj nezaručuje dobré bojové schopnosti vojáka. Právě proto později dochází k diferenciaci také podle zkušeností a schopností.

Římané byli dlouho nuceni bránit se před okolními národy, bez dobře organizované a vycvičené armády by to rozhodně dlouho nešlo. Ale jak můžeme usoudit z pozdějšího vývoje, servituliovské vojenské zřízení nevyhovovalo římským potřebám, proto dochází k dalším změnám.

---

¹¹ Onasandros: Vojevůdce, in: Antické válečné umění, Svoboda, Praha, 1977, s. 257.

Manipulární legie

Konečně se tedy pomalu dostáváme k hlavnímu tématu. Manipulární legie totiž je legií, se kterou Římané prodělali punské války a která fungovala vlastně až do Mariovy reformy.

Otázka vzniku tohoto stupně taktické organizace je dosti nejasná. Nemáme žádné zprávy o době a způsobu vzniku. Tradice přisuzuje reformu, kterou manipulární legie vznikla, Marcu Furiovi Camillovi. Je však nepravděpodobné, že by se tak stalo za Camilla. Tomuto legendárnímu Římanovi, vojevůdci, zachránci Říma před Galy, ji přisoudili až pozdější autoři, aby tak ještě více pozvedli „druhého zakladatele Říma“. O podobě římských legií se nám však naštěstí dochovaly poměrně přesné informace díky Liviovi a jeho *Ab urbe condita* a také díky Polybiovi a jeho *Historiai*. V některé literatuře se dokonce manipulární legie nazývá polybiovskou legií. Bohužel se však oba neshodují v detailech, je proto třeba k oběma pramenům přistupovat opatrně. Manipulární legie se podle Livia objevuje už po desetileté válce s Vejemi letech 406 – 396 př. n. l., tedy pravděpodobně v těchto letech – v souvislosti s Camillem, samozřejmě. Ovšem podle jiných zmínek (např. podle Dionysia z Halikarnassu)¹² je to velice nadsazené. Po celé 4. století př. n. l. nejspíše stále používali taktiku falangy. Vznik manipulární legie bývá často historiky zařazován na konec třetí války se Samnity v roce 290 př. n. l., ale nejpravděpodobnější je vysvětlení, že k přechodu na novou taktiku docházelo menšími reformami postupně po několik desítek let. To možná také v závislosti na tom, jak se nové taktiky uplatňovaly v boji.

Nicméně změny, ke kterým v římském vojsku došlo, byly velké a už jen proto nemohly proběhnout v krátkém čase. Jednou změnou bylo například vyplácení žoldu (*stipendium*). To by snad mohlo odpovídat dokonce i slavnému Camillovi, který mohl být donucen při dlouhém obléhání Vejí vyplácet vojákům peníze, ale to je jen a pouze domněnka. Další změnou byla změna ve výzbroji, kdy postupně začalo *scutum* a *pilum* nahrazovat *clipeum* a *hasta*. A asi největší změnou bylo opuštění taktiky řecké falangy a přechod k manipulům a klasickému *triplex acies*,

---

12 Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, 20.11.2 [online] [cit. 2011-04-10]. Dostupné na WWW:

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Dionysius_of_Halicarnassus/20*.html

trojitému šiku. Ruku v ruce s tím šla i změna mezi pěšáky v legiích a vytvoření římské legie, tak jak ji z republikánského, předmariovského období známe.

Dilectus

Jak se tedy stavělo vojsko v období manipulární legie? Polybios nám o tom podává vcelku přesné informace. Tažení začínalo každý rok tak, že senát svolal všechny bojeschopné muže ve věku 17 – 46 let s majetkem nad 11 000 asů na Kapitol. Ovšem v pozdějších letech vzhledem k neustále se zvyšující potřebě mužů ve vojsku byl limit snížen z 11 000 asů na 4 000 asů.¹³ Toto shromáždění se nazývalo *dilectus*. Tam byli rozřazováni vojenskými tribuny do legií. Po reformě Servia Tulia se rozdělil Řím na čtyři územní celky. Bohužel opět nevíme, kdy se začala římská armáda rozrůstat, ale nepochybně to byl opět postupný proces. Z jedné legie se rozdělila na čtyři, podle Polybia byly vytvářeny čtyři legie, kvůli čtyřem okrskům v Římě nazývaným *tribus* a to konkrétně *tribus Palatina*, *Esquilina*, *Sucusana* (*Suburbana*), *Collina*.¹⁴

Římští muži sloužili ve vojsku buďto šestnáct let jako pěšáci (*miles*) nebo deset let jako jezdci (*eques*). Tato čísla ovšem představovala pouze maximální délku služby. Například ve 2. století př. n. l. mohli vojáci očekávat zproštění své vojenské přísahy už po šesti letech nepřetržité vojenské služby. Ale mohli být poté znovu povoláváni až do chvíle, než si odsloužili 16 let. Někteří vojáci ale také bývali propuštěni i po jednom ročním tažení, ale očekávalo se od nich, že se dostaví k *dilectu*, než si odslouží šest let nepřetržité služby.

Vojenští tribuni vybírali postupně ze skupin mužů z jednotlivých okrsků, nejprve tribuni z první legie, poté z druhé atd. vybírali muže jednotlivě podle výšky a věku. Celý tento proces musel být velice zdoluhavý. Jezdci byli původně vybírání jako poslední, ale poté se praxe ustálila tak, že nejprve byli vybráni jezdci a poté teprve pěšáci. Jezdce nevybírali vojenští tribuni, ale censoři, protože jezdci byli vybírání pečlivěji podle majetku.¹⁵ Poté, co byli muži rozděleni do legií, přednesli

---

13 Polybius: Histories, book 6, 19, [online] [cit. 2011-04-11]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D19>

14 Burian Jan: Řím, světlo a stíny antického velkoměsta, Svoboda, Praha, 1970, 292 s.

15 Polybius: Histories, book 6, 20, [online] [cit. 2011-04-15]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook>

slavnostní slib (*sacramentum*). Bohužel jeho text se nám nedochoval, ale Polybios říká, že přísahali: „že budou poslouchat rozkazy a vykonávat je jak nejlépe budou umět.“¹⁶ Z celého vojska byl vybrán jeden „nejvhodnější“ muž, který přísahal, nejspíše přečetl přísahu, a ostatní ji poté potvrzovali. Snad slovy „*idem in me*“. Poté následoval obřad, nejspíše i zjišťování vůle bohů, a poté vojenští tribuni propustili muže a určili den, kdy se mají beze zbraní dostavit. Když se muži v daný den dostavili, byli rozřazeni do čtyř skupin: *velites*, *hastati*, *principes* a *triarii*.

Pěchota

Než přejdeme k početním stavům legií a ostatním záležitostem, bude nutné popsat složení římské pěchoty. Zatímco v jiných stránkách římské společnosti serviotuliovské rozdělení do pěti tříd zůstávalo, ve vojsku už bylo značně pozměněno. Římští muži náležející do čtvrté a páté třídy začali časem splývat v jeden druh pěchoty a nakonec se jím také stali. Obě třídy bojovaly tím samým způsobem, byli to lehkooděnci určení k podpoře hlavních sil tím, že narušovali šiky protivníka, způsobovali paniku a oslabovali jeho mužstvo ještě před zahájením boje z jeho strany. Obě třídy se nehodily pro boj muže proti muži, museli se stáhnout před hlavním útokem. Jednoduše tedy řečeno splynuly v jeden druh vojska, v lehkooděnce. Vznikl tak jeden druh pěchoty – *velites*.

Velites byli vyzbrojeni mečem (*gladius*), štítem (*parma*) a oštěpem. Štít byl kulatý, velký zhruba metr v průměru. Polybios u oštěpu (či kopí, jak se uvádí v překladu¹⁷) *velites* neuvádí výraz *pilum*, ale je jasné, že jej tím míní. Když píše, že oštěp má dlouhou hlavici, která se po dopadu ohne, aby nepřítel nemohl oštěp sám použít, což je jedna ze známých vlastností římského *pila*.¹⁸ Oštěp byl dlouhý 90 – 120 cm, hlavice byla dlouhá 22,5 cm a široká 2,5 cm. Každý muž nesl pět až sedm oštěpů. Jedinou zbrojí byla přilba (*galea*), bez lícnic. Někdy byla pokrývána vlčí

%3D6%3Achapter%3D20

16 Polybios: Histories, book 6, 21, [online] [cit. 2011-04-01]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D21#note1>

17 U české terminologie se pletou pojmy kopí a oštěp. Mnoho autorů nezná mezi těmito slovy rozdíl. Základní rozdíl je v tom, že kopí je primárně určeno jako dřevcová zbraň pro boj na blízko a oštěp je zbraň vrhací.

18 Polybios: Histories, book 6, 22, [online] [cit. 2011-04-01]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D22>

kůží. Polybios tvrdí, že to bylo proto kvůli dodatečné ochraně i kvůli identifikaci. Aby velitelé mohli vědět, kdo z mužů prokazuje odvahu v boji.¹⁹ Vzhledem k tomu, že *velites* bojovali odlišným způsobem jako ostatní jednotky, je možné, že se muži snažili vyniknout odvahou ve snaze o ocenění. Stejně jako ostatní pěšáci nosili *velites* jako oblečení tuniku a krátký plášť (*sagum*).

Hoplité z prvních tří tříd se postupem času diferencovali. Zatímco u první třídy byl rozdíl jasný, rozdíly mezi dalšími dvěma třídami splynuly. Z první třídy vznikli *triarii*, nejlépe vyzbrojení vojáci s nejlepší zbrojí. Vojáci druhé a třetí třídy se *hastatii* a *principes*. Už z názvů těchto tří druhů vojáků jsou patrné jejich úkoly v boji. *Hastati* byli vojáci prvního sledu, jejichž původní zbraní bylo hoplítské kopí, *hasta*. Livius píše: „*haec prima frons in acie florem iuvenum pubescentium ad militiam habebat.*“²⁰ Toto přední čelo mělo v šiku výkvět mladíků dospívajících k vojenské službě. Byli to nejmladší muži legie, nejčastěji nováčci. I když má Livius v něčem zajisté pravdu, i ve srovnání s Polybiem, plete si lehkooděnce a *hastati*. V těchto detailech je rozhodně přesnější Polybios, protože on sám několikrát viděl římské legie v boji, zatímco Livius měl tu čest už se zcela jinými legiemi. *Hastati* byli určeni k prvnímu útoku.

Velkým problémem je interpretace jejich názvu. Slovo *hastati* je odvozeno z latinského slova *hasta*, to znamená kopí. Ovšem jedinou skupinou bojující kopím, byli *triarii*. Jak je tedy možné, že kopiníky jsou nazýváni muži vyzbrojení oštěpem a nikoli muži, kteří s kopím skutečně bojují? Různí historikové vytvořili různé teorie, jak je to možné. Nick Sekunda například tvrdí, že je možné, že se *hastati* dělily na dvě skupiny, a jedna z nich byla vyzbrojena oštěpy a druhá kopími. Na základě zkoumání drobných zmínek u Dionysia z Halikarnassu o tom, že slovo *hasta* nemělo určený přesný význam a předpokládá dvojí druh kopí, jednoho vrhacího a jednoho pro boj na blízko.²¹ Uvádí i jinou teorii. Tvrdí, že *hastati* byli stejně jako *triarii* vyzbrojeni kopím. Pro to ovšem neexistuje jediný důkaz a obracelo by to naruby vše, co je nám z pramenů jasno. Další teorie mluví o obráceném pořadí *acies triplex*, tedy že *hastati* bojovali jako poslední a byli vyzbrojeni kopími. To se

---

19 Tamtéž

20 Titus Livius: *Ab urbe condita libri*, 8.8.6, [online] [cit. 2011-04-01]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0156%3Abook%3D8%3Achapter%3D8>

21 Sekunda Nick: *Republican Roman Army (1) 200 – 110 BC*, Osprey, Oxford, 1996, 51 s.

ovšem ve světle pramenů jeví jako ještě větší nesmysl.

Tento paradox názvu se zdá neřešitelný, když badatelé vymýšlí už tak složité a ničím nepodložené teorie. Dle mého názoru je však vysvětlení prosté. Řečtí kopiníci byli nazýváni podle svého štítu – *hoplon* – hoplité. Římští kopiníci však mohli být nazýváni podle kopí – *hastati*. Takže původně se všichni římsí bojovníci prvních tří tříd bojující ve falanze v hlavní linii nazývali *hastati*. Postupem času se však začali diferencovat a tak nejprve byli vybráni nejzkušenější muži – *principes*. Poté však došlo k další reorganizaci a ze zkušených mužů byli vybráni ti nejlepší a nejzkušenější, kteří se postavili na místo původní třetí třídy byli nazváni *triarii* podle místa, kde v bitvě stáli. A jednotky, které zůstaly z původních kopiníků, byly nadále nazývány *hastati*, i když už kopiníky dávno nebyli.

Hastati byli vyzbrojeni mečem (*gladius*), dvěma oštěpy (*pilum*) a štítem (*scutum*). *Scutum* byl velký štít oválného tvaru. Byl vypouklý, aby lépe chránil legionáře a aby lépe odrážel střely a body vedené přímo proti štítu. Byl ovládaný jednou rukou. Vyroběn byl z množství úzkých, tenkých dřevěných destiček, které se skládaly na sebe ve dvou vrstvách a byly slepeny lepidlem. Štít byl potažený kůží nebo plátnem a na horním a dolním okraji vyztužen železným okrajem. Uprostřed *scuta* byla železná puklice (*umbo*).²² Ta měla dvě funkce. Byl v ní umístěn úchyt a současně poskytovala lepší ochranu. Některé údery, nebo šípy či oštěpy, vedené přímo proti štítu jej mohly prorazit, ale puklice se prorážela mnohem hůř, navíc byla zhruba půlkulového tvaru, takže údery mohly ještě lépe sklouznout. *Scutum* bylo poměrně těžké – zhruba 10 kg, ale zato mohlo chránit velkou část těla. Na štít si také vojáci zpočátku sami malovali různé dekorativní prvky, někteří dokonce i svoje jméno. Sextus Iulius Frontinus ve svém spise *Stratagemata* píše, že: „*Scipio Africanus, cum ornatum scutum elegantius cuiusdam vidisset, dixit non mirari se, quod tanta cura ornasset, in quo plus praesidii quam in gladio haberet.*“²³ Scipio Africanus, když viděl přespříliš zdobený štít jednoho vojáka, řekl, že se nediví, že si jej nechal tak vyzdobit, má v něj větší důvěru než ve svůj meč. Pokud budeme věřit Liviovi, tak dekorativní prvky na štítech se rychle změnilly v symboly označující

22 Polybius: *Histories*, book 6, 23, [online] [cit. 2011-04-11]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D23>

23 Sextus Iulius Frontinus: *Stratagemata*, liber IV., 1, 5, [online] [cit. 2011-04-11]. Dostupné na WWW: <http://www.thelatinlibrary.com/frontinus/strat4.shtml>

jednotlivé manipuly.²⁴ Při svém popisu druhé punské války totiž píše, že Hasdrubal... „*provectus ante signa cum paucis equitibus, scutam vetera hostium notavit, que ante non viderat, ...*“²⁵ popojel před standarty s několika jezdci, zpozoroval staré štíty nepřátel, které předtím ještě neviděl.

Podle Polybia během druhé punské války Římané převzali hispánský typ meče, proto jsou římské meče označovány jako hispánské (španělské) meče – *gladius hispaniensis*. Podle archeologických nálezů víme, že etruské (a zbraně dalších kmenů na Apeninském poloostrově) meče neměly vždy konstrukci podobnou meči, jak jej známe dnes, některé ani neměly rovnou čepel. *Gladius hispaniensis* byl ve své době velmi ceněnou zbraní, byl vyroben z kvalitního kovu, který nejspíše ve své době byl tím nejlepším, co antický svět znal.

Meč se hodil nejvíce k bodání, ale byl také sečnou zbraní broušenou z obou stran, tudíž legionář s ním mohl rozdávat jak běžné lícové seky, tak seky rubovou stranou. Téměř všechny prameny zdůrazňují, že tímto mečem se spíše bodalo. Přestože i sek mohl být smrtelný, mnohem účinnější byl bod, kterým se lehce daly poškodit vnitřní orgány, což vedlo k okamžitému vyřazení nepřítele z boje. Především však byl *gladius hispaniensis* poměrně lehká zbraň, tudíž bod s ní byl rychlou a někdy i méně nápadnou akcí, jelikož nevyžadoval nápřah, který prozrazuje záměry útočníka. Všechny tyto vlastnosti z něj učinily ideální zbraň pro boj ve formaci, kde není moc místa pro dlouhé zbraně. Zajímavé je, že se podle Polybia nosil meč na pravém boku.²⁶ Keltiberové prý svoje meče vyráběli tak, že hotovou čepel nechali nějakou dobu v zemi, aby tak měkký kov zrezivěl a zůstal jen kov pevný. Je možné, že podobným způsobem se mohly vyrábět i meče v Římě převzaté nejspíše právě od Keltiberů.

Hastati k boji používali dvě *pila*. Měla zhruba stejné rozměry jako oštěpy *velites*, jen byla masivnější. Každý voják měl jedno těžší a jedno lehčí *pilum*. Oproti oštěpům *velites* se také lišila upevněním dlouhého hrotu na dřevěné násadě.

---

24 Viz *vexillum* níže.

25 Titus Livius: *Ab urbe condita*, liber XXVII, 47, [online] [cit. 2011-04-11]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0205%3Abook%3D27%3Achapter%3D47>

26 Polybius: *Histories*, book 6, 23, [online] [cit. 2011-04-11]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D23>

To bylo provedeno pomocí dvou dřevěných destiček přibitých k sobě a zužujících se směrem k hrotu. Jako zbroj jim sloužila bronzová přilba s lícnicemi (*galea*). Na přilbě byla připevněna tři purpurová nebo černá pera, loket dlouhá, směřující vzhůru. Polybios píše, že to bylo kvůli tomu, že legionář tak vypadal zdálky vyšší, což mělo zanést strach do řad nepřítele.²⁷ Dále nosili bronzové chrániče holení (*ocreae*) a bronzový plát nošený na hrudi (*pectorale*). Pravděpodobné je, že legionáři nosili jen jeden chránič, a to na levé noze. O tuto nohu si legionář opíral *scutum* a byla tedy nejvíce vystavena útoku nepřítele.

Principes byli muži starší a zkušenější než *hastati*. Byli vybíráni z *hastatů*, kteří prodělali několik tažení a měli tedy dostatek zkušeností. Jejich hlavním úkolem bylo pokračovat v boji a v případě, že útok *hastatů* nebyl schopen prorazit nepřátelské šiky, umožnili jim ústup a bojovali místo nich. *Principes* bývali vystrojeni a vyzbrojeni stejně jako *hastati*. Někteří historikové předpokládají, že *principes* byli stejně jako *triarii* chráněni zbrojí (*lorica*) a ne jen plátem na hrudi jako *hastati*, ale to není zdaleka jisté. Z archeologických nálezů se mnoho nedozvíme, kresby a rytiny nejsou zcela jasně identifikovatelné a prameny jsou v tomto příliš nejasné, takže si netroufnu tvrdit ani jedno ani druhé jistě.

Triarii byli nejstarší a nejzkušenější vojáci legií, tvořili poslední linii. Do útoku se zapojovali pouze v případě, že první dva šiky neuspěly. *Triarii* byli reliktem původních hoplitéů, kteří tvořili jádro římské armády. Z jejich výzbroje lze usuzovat, že vznikli z první třídy, jak bylo řečeno výše. Někdy bývali také nazýváni slovem *pilus*. Mohlo by se zdát, že tento název je odvozen od názvu štěpu – *pilum*. Tato domněnka někdy vede některé historiky k vytváření složitých nefunkčních teorií, kterými se pokouší vysvětlit název *hastatus* – tvrdí, že výzbroj mužů byla vlastně opačná. To je ovšem nesmysl, neboť tato přezdívka *triariů* vznikla od slova *pila*, pilíř.²⁸ To odpovídalo jejich bojovému určení. Byli poslední záloha, jednotky, které nepříznivě se vyvíjející bitvu mohli obrátit ve prospěch Římanů.

Přilbu, chrániče holení, štít a meč měli *triarii* stejně jako *hastati* a *principes*. Ovšem jejich hlavní zbraní bylo kopí (*hasta*), o kterém snad můžeme

---

27 Polybios: *Histories*, book 6, 23, [online] [cit. 2011-04-11]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D23>

28 Sekunda Nick: *Republican Roman Army 200 – 110 BC*, Osprey, Oxford, 1996, 51 s.

uvažovat jako o reliktu z doby serviovské legie a falangy. Chránění byli vestou vyrobenou z kovových kroužků (*lorica*). Vesta musela vážit okolo 15 kg. Skládala se z velkého množství železných nebo bronzových kroužků. Těchto kroužků bylo 30 000 a více a byly často i nýtovány pro lepší ochranu. Nýtování se provádělo tak, že každý nespojený kroužek se na koncích nahřál, rozklepl a vytvořily se na koncích otvory, kterými byl prostrčen a rozklepán nýtek. Byla to velmi namáhavá a náročná práce. Takovouto zbroj si však jistě nemohl dovolit každý Říman, a to ani se *stipendiem*. Existuje proto teorie, že do těchto tří skupin vojáků (*hastati*, *principes* a *triarii*) byli římscí muži vybíráni nejenom podle schopností, zkušeností a věku, ale také podle majetku. Polybios dokonce mluví o tom, že *loricu* nosili jenom muži s majetkem nad 100 000 asů, tedy první třída podle serviotuliovského rozdělení. Pokud tomu tak skutečně bylo, museli mít vojenští tribuni velmi složitý výběr, aby římské muže zařadili podle všech těchto kritérií. Obecně se předpokládá, že znalost a používání kroužkové zbroje převzali Římané od Galů.

Pod kroužkovou zbrojí museli *triarii* něco nosit. Mnoho badatelů jednoduše předpokládá, že pod kroužkovou zbrojí nosili Římané pouze tuniku vzhledem k teplému podnebí na Apeninském poloostrově a ve Středomoří. Nemáme o tom sice žádné zmínky v pramenech ani archeologické nálezy, či vyobrazení, ale je jisté, že něco pod zbrojí být muselo. Mnozí badatelé nikdy neměli na sobě něco podobného kroužkové zbroji, a tak si neuvědomují její základní vlastnosti. Za prvé je zbroj velmi těžká, nosit ji bez další ochrany na tunice je nesmysl, to by nikdo dlouho nevydržel. Za druhé kroužková zbroj zastaví ránu, ale ne energii. Například zasáhne – li bojovník druhého bojovníka chráněného kroužkovou zbrojí do ramene mečem. Meč sice nezasekne, tedy nepřesekne třeba klíční kost, ale energie pokračuje dál a rameno těžce zhmoždí a klíční kost přerazí. Je proto nutné, aby pod kroužkovou zbrojí byla dodatečná ochrana. Vzhledem k tomu, že o tom nic nevíme a na vyobrazeních nevidíme, je také možné, že se zbroj připevňovala na kůži, která sloužila jako ona dodatečná ochrana.

Jezdectvo a římscí spojenci

Jezdectvo žádnou velkou změnou neprošlo. Ke každé legii bylo přiděleno 300 jezdců vybraných z 18 setnin, jezdci si sice koně i postroje platili

sami, ale v případě, že o koně přišli, byl jim státem nahrazen. V Plutarchových životopisech se můžeme dočíst, že Cato (starší) „... o svém pradědu vypravuje, že dosáhl často vyznamenání za statečnost, dále že v bitvách ztratil pět vojenských koní a za to dostal pro statečnost náhradu ze státní pokladny.“²⁹ Polybios mluví o základním rozdělení jízdy na *turmae* (*turma* – sg.). Deset jich bylo přiděleno ke každé legii a každá *turma* měla 30 jezdců, tedy 300 jezdců u každé legie. *Turma* měla tři velitele – *decuriones* a každý měl velet deseti mužům a první z nich celé jednotce, ale nejspíše se časem jejich funkce posunula do pozice náhradníků. Pokud první *decurio* nemohl velet, byl zraněn nebo zabit, velet druhý a poté třetí. Každý *decurio* si vybral svého zástupce – *optio*, který byl umístěn na konci formace a dohlížel na plnění rozkazů velitele a fungování celé jednotky.

Jezdci byli původně jen lehce chráněni a měli lehké štíty i kopí římského (možná spíše etruského vzoru). Polybios tvrdí, že štíty byly příliš slabé a nedokázaly účinně jezce chránit. Stejně tak kopí měla dvě vady. Za prvé byla příliš slabá a během jízdy na koni se pohybem tak rozkmitala, že bylo těžké jimi někoho zasáhnout a často se dokonce sama od sebe zlomila. Za druhé měla jen jeden hrot a pokud se kopí zlomilo, bylo už k ničemu. Proto Římané převzali štíty i kopí od Řeků. Řecké štíty byly velké a pevné, takže poskytovaly dostatečnou ochranu. A kopí měla menší hrot i na spodní straně. Takže když se kopí zlomilo, mohl jezdec zbraň jednoduše otočit a bojovat s ní dál. Polybios zde chválí učenlivost Římanů právě v souvislosti s okopírováním řeckých zbraní: „... žádný národ je nepředčil v připravenosti převzít nové vzory od jiných národů a napodobit to, co zjistili, že je jinde lepší než u nich.“³⁰

Důležitou součástí římského vojska byly jednotky římských spojenců – *socii populi Romani*. Římští spojenci byli formálně nezávislé národy, které však s Římem po prohrané válce přistoupily na smlouvu, kterou jim Římané nadiktovali. Římané se vůči svým nepřátelům v období rané republiky chovali dvěma způsoby. Pokud nepřátelé zatvrzele vzdorovali moci Říma a odmítali se vzdát, jejich město (vesnice, sídla) bylo zničeno a sami obyvatelé povražděni nebo zotročeni. Pokud však nepřítel včas rozpoznal sílu římských legií a požádal o mír, rozhodl o osudu

29 Plutarchos: Životopisy slavných Řeků a Římanů, Odeon, Praha, 1967, s. 264.

30 Polybios: Histories, book 6, 25, [online] [cit. 2011-04-13]. Dostupné na WWW:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D25>

tohoto lidu římský senát. V takových případech bylo mnohem výhodnější si poražené národy k sobě připoutat smlouvou, podle které byli spojenci povinni poskytnout Římu veškerou vojenskou pomoc, jaké jsou schopni.³¹

Řím si takto vytvořil složitou soustavu spojeneckých národů, kterým však nechal poměrně dost samostatnosti, přesto však tímto způsobem začal postupně ovládat nejenom Latium ale také celý Apeninský poloostrov, podle zásady *divide et impera*.³² Oficiálně totiž byli spojenci samostatnými národy, prakticky však Řím zcela dominoval. Polybios mluví o závratných počtech mužů ze spojeneckých národů, udává, že i s římskou armádou mohlo Řím bránit 700 000 pěšáků a 70 000 jezdců.³³ Což jsou čísla skutečně závratná na tu dobu a lze o nich s úspěchem pochybovat. Je však jasné, že vojenská síla všech římských spojenců musela být velká.

Během *dilectu* bylo senátem posláno dvanáct důstojníků do spojeneckých měst, aby tam postavili určitý počet mužů pro římskou armádu. Tito důstojníci poté spojeneckým jednotkám také veleli a nazývali se *praefecti sociorum* (*praefectus* – sg.)³⁴. Spolu s prefekty byli posláni i muži spravující finance, za které byly jednotky spojenců živeny – *questores* (*questor* – sg.). A stejně jako římscí občané i vojáci římských spojenců skládaly stejnou přísahu a jejich shromáždění a odchod do boje provázely stejné rituály jako v Římě.³⁵ *Socii* vytvořili jednotky zvané *alae* (*ala* – sg.) – křídla a to proto, že byli nejčastěji umístováni právě na křídlech. Základem římské linie byl právě střed, který měl být nejsilnější, proto tam byli umístováni legionáři, zatímco méně spolehliví, ale početní spojenci byli na křídlech. Počet spojenců v římské armádě odpovídal počtu Římanů, ale jízda spojenců byla třikrát silnější než římská. Až do Mariovy reformy a udělení občanství všem spojencům na území Apeninského poloostrova v roce 88 př. n. l., tvořili římscí spojenci početnou část římské armády.

31 Burian Jan: Řím, světlo a stíny antického velkoměsta, Svoboda, Praha, 1970, 292 s.

32 Toto úsloví však nejspíše nepochází z antického Říma. Reprezentuje však jednu ze zásad římské politiky vůči okolním národům.

33 Polybios: Histories, book 2, 24, [online] [cit. 2011-04-15]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D2%3Achapter%3D24>

34 Southern Pat: The Roman Army: Social and Institutional History, Oxford university press, Oxford, 2007, 398 s.

35 Polybios: Histories, book 6, 21, [online] [cit. 2011-04-15]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D21>

Bohužel o nich nemáme mnoho informací, protože prameny se k nim nevyjadřují tak podrobně jako k legiím. Nevíme přesně, jak byli organizováni, zda si udrželi svou vlastní taktiku, nebo převzali římskou, i když se to dá předpokládat. Výzbroj a výstroj byla nejspíše rozdílná podle toho, odkud spojenecká jednotka pocházela. Jinak byli vyzbrojeni a vystrojeni Etruskové, jinak Venetové a další. Spojenci nedostávali plat (*stipendium*), ale náklady na stravování jednotek spojenců nesla Římská republika a spojenci měli také nárok na podíl z kořisti.

Později se ustálila praxe, že spojenci posílali především jednotky specifické pro svůj národ. Především jsou známí baleárští prakovníci, krétské lučištníci či numidská jízda. Tyto jednotky tak doplňovaly římskou armádu muži, kteří jí chyběli.³⁶

Jednotky spojenců nebojovaly vždy pohromadě. *Praefecti sociorum* často vybrali jednu pětinu pěšáků a jednu třetinu jízdy spojenců. Tito muži byli nazýváni *extraordinarii*. V táboře měli stany přímo vedle stanu konzula. Ten jim přímo velel. Doprovázeli jej na pochodu a byli jim svěřovány zvláštní úkoly.³⁷ Možná, že *extraordinarii* byli zárodkem pretoriánů, kteří vznikli mnohem později.

Organizace vojska

Jak se tedy legie rozestavovala k boji? Římská armáda doby rané a vrcholné republiky až do Mariovy reformy byla tvořena čtyřmi legiemi. Někdy však legie nebojovaly pohromadě, ale rozdělené napůl, vždy dvě a dvě legie, protože armádě veleli oba římské konzulové, dvěma legiím tedy velel jeden konzul. Každá legie se skládala z 4 200 mužů pěchoty a 300 mužů jízdy. Ale v případě potřeby, se mohla jedna legie rozšířit až na 5 000 mužů³⁸, jak píše Polybios.³⁹

Jednou z největších změn, které římská armáda v době, o které se bavíme, prodělala, je právě reorganizace na manipulární systém. Základem tohoto

³⁶ To, že Římané neměli nikdy příliš početnou či silnou jízdu je všeobecně známo, ale chyběli jim také zkušenosti a schopnosti střelců.

³⁷ Southern Pat: *The Roman Army: Social and Institutional History*, Oxford University Press, Oxford, 2007, 398 s.

³⁸ Množství 5 000 mužů pěchoty a 300 mužů jízdy udává Titus Livius jako běžné množství. V tomto případě je však opět vhodné důvěřovat spíše informovanějšímu Polybiu.

³⁹ Polybios: *Histories*, book 6, 20, [online] [cit. 2011-04-15]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D20>

systemu se stal, jak je asi jasné manipul (*manipulus*). Toto slovo by se dalo přeložit jako svazeček. Manipul byl první taktické seskupení, protože jeho hlavní účel nebyl administrativní, ale právě bojový. Každý manipul vystupoval jako samostatná jednotka a mohl bojovat i bez dalších rozkazů od velitele legie, což koneckonců bylo většinou. Legie se skládala ze deseti manipulů hastatů, z nichž každý měl 120 mužů, deseti stejně velký manipulů principů a deseti manipulů triariů, ty byly ale menší, bylo v nich jen 60 mužů. Takže legie měla 1 200 hastatů, 1 200 principů, 600 triariů a 300 jezdců. Zbytek, tedy 1 200 mužů tvořili *velites*. Počty mužů se mohly lišit podle potřeby, ale počet triariů byl vždy stejný.⁴⁰ Pouze *velites* nebyli rozděleni na manipuly. Administrativně byli rozděleni na centurie o tom samém počtu mužů jako manipuly hastatů a triariů, tyto centurie, pod velením centuriona, byly přiřčleněny k manipulu hastatů. V boji ovšem neměla tato organizace žádné využití.⁴¹

Manipuly byly v boji mnohem lépe ovladatelné, než nepohyblivá, spíše statická falanga. Potřeba vyvážit početní převahu nepřátel nejspíše Římany vedla ke zdokonalení formace. Formace byla rozdělena na několik desítek manipulů v několika řadách, které navíc byly pohyblivé a v boji samostatné. Dnes se většinou udává, že systém manipulů byl převzat od Samnitů, ale spolehlivé důkazy proto nejsou. Můžeme předpokládat, že se Římané inspirovali stylem boje některých protivníků, ten převzali a zdokonalili, ale jestli to byli opravdu Samnité, se asi už nedozvíme.

Polybios ve svém díle sice centurie výslovně nejmenuje, ale nepřímě je jasné, že se každý manipul skládal ze dvou centurií. Tedy centurie hastatů a principů měla 60 mužů a centurie triariů mužů 30. Každému manipulu veleli dva centurioni, kteří byli zvoleni vojáky. *Hastati*, *principes* i *triarii* volili zvlášť své centuriony. Nejprve *hastati* zvolili 10 centurionů, poté *principes* a pak *triarii*. Těchto prvních 30 centurionů se nazývalo *priores* a byli to muži starší a zkušenější. Pak bylo zvoleno opět 10, 10 a 10, ti se nazývali *posteriores* a bývali mladší. První centurio byl současně členem válečné rady (jak to tvrdí Polybios). První centurio byla současně zvláštní hodnost, takže na jeho místo byl zpravidla zvolen pouze ten nejzkušenější a

40 Polybios: *Histories*, book 6, 21, [online] [cit. 2011-04-15]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D21>

41 Polybios: *Histories*, book 6, 24, [online] [cit. 2011-04-15]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D24>

nejschopnější. Z administrativního hlediska tedy byl manipul rozdělen na dvě centurie a každé velel centurio. Centurie však v boji využití neměla.

Každý centurio si vybral jednoho důstojníka – *optio*. Ten sloužil nejenom jako zástupce, ale také jako důstojník, který zajistil splnění centurionova rozkazu, dohlížel na postavení mužů v řadách a liniích a obecně na pořádek a morálku v boji i mimo něj. Když byli v boji přítomni oba centurioni, ten první velel pravé polovině manipulu a druhý levé polovině. Pokud byl přítomen jenom jeden, tak samozřejmě velel, ten přítomný. Z toho vyplývá, že velitel jednotky stával vpravo.⁴² Polybiovi sice můžeme věřit, ale v praxi zajisté velel pouze jeden a ten druhý jeho rozkazy opakoval, jinak by muselo dojít k roztržení manipulu a ke zmatku, který by mohl být osudný. Praxe dvou velících důstojníků a dvou poddůstojníků měla výhodu ve dvou směrech. Za prvé pokud jeden z nich v boji padl, ten druhý ho zastoupil. Za druhé při čtyřech mužích se mnohem lépe dodržují formace, rozestupy a také se lépe udržuje disciplína.

Polybios dále o centurionech říká, že musí být zkušený a nejlépe starší muži. Neboť mladí by se snáze nechali strhnout. Neměli by mít dobrodružného ducha, ale spíše přemýšlivého. A také o nich musí každý vědět, že: „... tváří v tvář přesile a velkému tlaku zemřou při obraně svých pozic.“⁴³

Ve vojenské hierarchii stáli nad centuriony vojenští tribunové a vrchními veliteli všech čtyř legií a spojeneckých jednotek byli konzulové. V praxi se však často, jak bylo řečeno, armáda rozdělila napůl. Dvěma legiím, tedy velel jeden konzul, čímž mimo jiné byla zajištěna i jednotnost velení. To však bylo pouze v některých případech, jinak měla římská armáda dva velitele. Legie se číslovaly I. až IIII. Jeden konzul velel legiím I. a IIII. a druhý legiím II. a IIII. Každé legii velelo šest vojenských tribunů (*tribuni militum*).

Z nejlepších mužů manipulu byli vybráni dva muži, kteří měli nést a chránit standartu manipulu (*vexillum*), ti se nazývali *vexillarii* (*vexillarius* – sg.).

---

42 Polybius: Histories, book 6, 24, [online] [cit. 2011-04-15]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D24>

43 Polybius: Histories, book 6, 24, [online] [cit. 2011-04-15]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D24>

Vexillum byla standarta, kterou měl každý manipul, byla tvořena plátěným praporem umístěným na vodorovné žerdi, ta byla připevněna na dřevci. Později byli tito muži také označováni jako *signiferi*. Standarta byla tím nejdůležitějším, co každá jednotka měla, proto musela být dobře chráněna. Její ztráta znamenala velkou potupu pro každý manipul. Na pochodu a na začátku boje byli *vexilarii* umístěni vepředu, vedle velitele manipulu, tedy vedle staršího centuriona, ale během boje se posunula spíše dozadu, za jednotky, kde nebyla v přímém ohrožení.

Mezi další důležité muže každého manipulu patřil také trubač (*cornicen*), ten stál u velícího centuriona a svým rohem, či později trubkou, dával rozkazy celému manipulu. Důležitým mužem byl také strážní důstojník – *tesserarius*. Jeho hlavní funkcí bylo převzít heslo dne od velitele a zajistit, aby každý muž v manipulu jej znal. Stejně tak se staral o strážní službu v táboře, nebo při jeho stavbě. Rozděloval hlídky a prováděl jejich kontrolu. Pokud by snad došlo k situaci, že by oba centurioni byli zabiti, či raněni, převzali jejich funkci, tedy velení poddůstojníci – *optiones*, a kdyby i oni byli neschopni velení, velel právě *tesserarius*.⁴⁴

Důstojníci bývali samozřejmě vystrojeni lépe než ostatní vojáci. Centurioni nosili přilbu a kroužkovou zbroj jak *triarii*, lišili se od nich především chocholem na přilbě. Legionáři na přilbě nosili pera. Centurioni i ostatní důstojníci a poddůstojníci nosili oba chrániče holení (*ocreae*). Jako zbraň jim samozřejmě sloužil meč. Podobně vystrojeni a vyzbrojeni byli i ostatní důstojníci či poddůstojníci manipulu i celé legie. Vojenští tribuni a prefekti už byli vyšší důstojníci, nosili tedy honosnější zbroj i oblečení. Nenosili na ochranu kroužkovou zbroj, ale hrudní plát, dost podobný řeckému – tyto vzory v Římě přetrvávaly dlouho, byly sice také ovlivněny Etrusky, ale základ byl řecký.

Legie před bojem

Než se římská armáda dostala do boje, musela samozřejmě také dlouho pochodovat. Pochodová sestava vojska vypadala následovně. Jako první pochodovali *extraordinarii*. To byli vybraní muži, jak pěchota tak jízda, ze spojeneckých jednotek. Sám konzul je vybíral. Za nimi jde pravá *ala*, tedy spojenecká jednotka, která bojovala na pravém křídle římské armády. Za nimi jde jejich trén.

---

44 Fields Nic: Roman Battle Tactics 390 – 110 BC, Osprey, Oxford, 2010, 68 s.

Trén tvořily nejčastěji muly a mezci, vzhledem k jejich schopnostem unést velký náklad a k tomu, že nevyžadovali tolik potravy jako koně. Větší břemena se nakládala na vozy, ale vozy mohly snadno zapadnout, nebo se rozbít, celkově výhodnější bylo použití zvířat. Trén samozřejmě doprovázelo množství civilistů, kteří se o něj starali, protože vojáci se na pochodu nemohli starat o svá zavazadla a současně pochodovat v šiku.

Za prvním křídlem spojenců pochodovala první legie spolu se svým trémem umístěným za vojáky. Pak legie druhá, opět s trémem vzadu. Za trén druhé legie se připojil trén levého křídla spojenců. To totiž tvořilo zadní voj, tedy zadní ochranu celého vojska. Nemohli tudíž mít svůj trén nechráněný umístěný za sebou. Takto to popisuje Polybios.⁴⁵ To je pochodová formace armády složené ze dvou legií. Pokud bojovaly všechny čtyři legie pohromadě, druhé vojsko pod velením druhého konzula se jednoduše připojilo za vojsko první.

Pěchota postupovala za normálních okolností v roztažené formaci, nejprve *hastati*, pak *principes* a poté *triarii*. Pokud ale bylo očekáváno nebezpečné přepadení, pěchota se přesunula do tří řad, které se v případě nebezpečí mohly lehce otočit a připravit k boji v trojitě linii. Jízda chránila boky postupujícího vojska. Často také jezdci postupovali vedle nechráněného trénu a dávali pozor především na to, aby se nic neztratilo a aby se civilisté u trénu příliš neroztahovali do šířky, čímž by ničili celou pochodovou formaci.⁴⁶

Legie se rozvinula do trojitě linie, *triplex acies*. Ale v této linii stáli *hastati*, *principes* a *triarii*, tedy hlavní bojové jednotky. Před nimi byli k boji připraveni *velites*. Hlavní část armády tvořili tři linie pěchoty. V prvním sledu stálo 10 manipulů *hastatů*. Jednotlivé manipuly byly od sebe vzdáleny na šíři manipulu. V mezerách za nimi v druhém sledu bylo 10 manipulů *principů*, opět měly mezi sebou rozestupy na šíři jednoho manipulu. Ve třetí řadě stáli menší manipuly *triariů*. Manipuly byly řazeny buďto na tři linie po čtyřiceti mužích, na šest linií po dvaceti nebo na dvanáct linií po deseti mužích. Tyto formace se měnily podle místa, kde se

---

45 Polybios: *Histories*, book 6, 40, [online] [cit. 2011-04-15]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D40>

46 Polybios: *Histories*, book 6, 40, [online] [cit. 2011-04-15]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D40>

bojovalo. Pokud bylo pole široké a nepřítel měl přesilu, bylo lépe rozvinout manipul na tři linie. Pokud ale bylo málo prostoru pro rozvinutí jednotek, museli Římané bojovat v semknutých formacích s dvanácti liniemi. To se samozřejmě netýká jen velkých manipulů hastatů a principů, ale i menších manipulů triariů.

Všechny tři linie měly široké rozestupy a navzájem si stály v mezerách, čímž se vytvořil systém šachovnicového rozložení (*quincunx*⁴⁷). Jízda byla umísťována na křídla a spolu s *velites* byla pouze podporou pro těžkou pěchotu. Na křídla byly stejně tak umísťovány jednotky spojenců. Římané nerozdělovali pěchotu na těžkou a lehkou, podle toho co, měli vojáci na sobě, či jak byli vyzbrojeni, ale podle toho jakým způsobem bojovali.⁴⁸ Takže nejspíše i před liniemi spojeneckých jednotek operovali muži lehké pěchoty, ať už vrhači kopí, prakovníci nebo lukostřelci.

Před každou bitvou samozřejmě proběhly náboženské obřady, jejichž nejdůležitější částí bylo zjišťování vůle bohů. Věštcí měli zjistit, zda jsou bohové nakloněni svedení bitvy. Ovšem lze předpokládat, že to byla jen formalita, a římscí velitelé svou taktiku a strategii zakládali na mnohem praktičtějších záležitostech. Onasandros sice zdůrazňuje nutnost vykonání oběti a zjištění vůle bohů⁴⁹, ale z ostatních pramenů jasně vyplývá, že pokud byla situace pro svedení bitvy výhodná, schopný římský vojevůdce raději vzal osud do svých rukou. Přesto však rozhodně nesmíme brát víru Římanů na lehkou váhu. Obětování bohům, očistné obřady atd. se odehrávaly před každou větší bitvou. Frontinus popisuje způsoby, jakými vojsku zvýšit morálku a dokonce jak obejít nepříznivá znamení bohů. Lucius Cornelius Sulla prý tvrdil, že mu bohové sami vyjevili budoucnost a navíc se před všemi svými muži pomodlil. Gaius Marius zase tvrdil, že u sebe má věštkyni, která dopředu zná výsledek každé bitvy, takže se není čeho bát. Když Publius Cornelius Scipio Africanus přepravil své vojsko z Itálie do Afriky, při vystupování z lodi upadl, což bylo považováno za špatné znamení. Scipio prý ale jen vstal a zvolal: „*Audite, milites, Africam oppressi.*“⁵⁰ Tleskejte, vojáci, zdolal jsem tě, Afriko!

---

47 Moderní označení, na které lze narazit ve většině zahraniční literatury. Toto slovo je označení pěti teček na kostce.

48 Fields Nic: *Roman Battle Tactics 390 – 110 BC*, Osprey, Oxford, 2010, 68 s.

49 Onasandros: *Vojevůdce*, in: *Antické válečné umění*, Svoboda, Praha, 1977, 618 s.

50 Sextus Iulius Frontinus: *Stratagemata*, liber I, 12, 1, [online] [cit. 2011-04-11].

<http://www.thelatinlibrary.com/frontinus/strat1.shtml>

Legie v boji

Bitvu zahajovali *velites*. Nebojovali v sevřených formacích jako zbytek legie, ale ve volné formaci, spíše rojnici. Takto se přiblížili k nepříteli. Pak začali vrhat své oštěpy. Mezi jednotlivými muži byly široké rozestupy, aby se každý z nich mohl snáze vyhnout kopí, vrženému nepřítelem. Museli se přiblížit na vzdálenost, na kterou jejich oštěpy mohly nepřítele zasáhnout, současně však sami byli ohroženi oštěpy nepřátel. *Velites* nejspíše neměli své vlastní velitele, veleli jim centurioni manipulů hastatů, ke kterým byli administrativně přiřazeni. V boji jim byl všem nejspíše jen vydán rozkaz k útoku a k ústupu⁵¹. Tedy jejich velitelem byl nejspíše přímo konzul, který rozhodl, co a kdy mají udělat. Na jeho popud to ovšem udělal některý z vojenských tribunů, kteří byli jeho podřízenými důstojníky. Absence velitelů přispívala k jejich snaze vyniknout osobní odvahou a uměním, což nepřímo potvrzuje i Polybios.⁵² Poté, co *velites* uslyšeli rozkaz k ústupu, začali ustupovat zpět k vlastním liniím a jimi procházeli až za triarie. Onasandros píše, že lehkooděnci musí prostoupit zpět vlastními formacemi, protože se musí stáhnout co nejdříve, aby se nedostali do přímého kontaktu s nepřítelem. Ustupovat kolem formace po křídlech, je pro ně příliš nebezpečné.⁵³ Římané si takovéto zásady zřejmě vzali k srdci, protože římskou trojitou linií mohli *velites* bez větších problémů ustoupit, díky širokým rozestupům. Když se za linií triariů opět shromáždili, byli opět připraveni k boji.

Mohli být znovu posláni do boje, v tomto případě však nikoli mezi jednotky bojující na středu, ale díky své lehké výbavě se mohli rychle přemístit na křídla a tam zaútočit na nepřítele. Pokud jim zůstaly ještě oštěpy, tak vrháním kopí, jinak přímým útokem s vytasenými meči. I když to nejspíše nebylo primární určení velitů, bojovali také muž proti muži. Tak to popisuje i Livius, že po odhození oštěpů *velites* zaútočili s meči v rukou, na tom místě popisuje i převahu vycvičených římských lehkooděnců a jízdy proti makedonským.⁵⁴ Na jiném místě o nich Livius

---

51 A to pomocí rohů a trubek, kterými byly udělovány rozkazy v boji i ostatním jednotkám.

52 Viz výše, Polybios: *Histories*, book 6, 22, [online] [cit. 2011-04-15]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D22>

53 Onasandros: *Vojevůdce*, in: *Antické válečné umění*, Svoboda, Praha, 1977, 618 s.

54 Titus Livius: *Ab urbe condita libri*, XXXI, 35, [online] [cit. 2011-04-15]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0207%3Abook%3D31%3Achapter%3D35>

píše: „ ... *alii ruentes in hostem undique configebantur et, cum cominus venerant, gladiis a velitibus trucidabantur.*“⁵⁵ ... jiní, kteří se hnali proti nepříteli, byli na všech stranách pobíjeni a když se přiblížili, byli zmasakrováni meči lehkooděnců. Zdá se, že *velites* měli ve skutečnosti mnohem větší využití, než jim dnes přisuzujeme. Pokud zaútočili na začátku bitvy na nepřítele v sevřené formaci, mohli mu skutečně způsobit velké škody. Rovněž mohli být vojsku velmi nápomocni tím, že svým útokem vyprovokovali nedisciplinovaného nepřítele k nepromyšlenému útoku. Po zahájení bitvy sloužili jako taktické jednotky, které mohly být rychle přesunuty na potřebné místo a vpadnout nepříteli do boku.

Když z boje ustoupili *velites*, zaútočili *hastati*. Pomalým krokem se blížili k nepřátelské linii. Všechny deset manipulů legie zaútočilo současně. Zhruba na vzdálenost patnácti metrů začali odhazovat svá pila. Důležité bylo, že celý manipol přecházel do útoku velmi rychle, bez zastavování a dalšího zdržování, což by pouze poskytlo nepříteli čas na přípravu obrany. Za pochodu, nejspíše i s rozběhem, hodila nejprve první řada těžká pila a následně lehká pila, další řady je následovaly.

Těžké *pilum* bylo vrháno první nejspíše kvůli tomu, že i když nepřítel útok očekával a chránil se štítem, *pilum* se zabodlo do štítu. Vzhledem k tomu, že mělo zpětné háčky, nešlo vytáhnout ani přeseknout či zlomit dřevěnou násadu. To je možná jeden z důvodů, proč měla *pila* tak dlouhý hrot. Mečem v pravé ruce by se obyčejný oštěp dal lehce odseknout ze štítu, ale u *pila* to nešlo. Mečem nebylo možné odseknout hrot, který se navíc při takovém pokusu zkroutil. Tím pádem byl už štít v boji k ničemu, protože se s ním vahou *pila* nedalo manipulovat. Proto byla vrhána nejprve *pila* těžká.

Jakmile *hastati* odhodili pila, vytasili meče a s válečným pokřikem vyrazili vpřed.⁵⁶ Ve chvíli, kdy na nepřátelské bojovníky dopadaly oštěpy, Římané se už blížili s vytasenými meči. *Scutum* mohlo být i jedinečnou zbraní. Když *hastati* využili zmatku způsobeného dopadem jejich oštěpů, vši silou vběhli do nepřátelského šiku se štítem před sebou. Takto se dala lehce prolomit nepřátelská formace, protože, jakmile jeden z legionářů porazil jednoho, či dva protivníky,

55 Titus Livius: *Ab urbe condita libri, XXXVIII, 21*, [online] [cit. 2011-04-15]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0172%3Abook%3D38%3Achapter%3D21%3Asection%3D12>

56 Fields Nic: *Roman Battle Tactics 390 – 110 BC*, Osprey, Oxford, 2010, 68 s.

Použití válečných pokřiků popisuje i Polybios ve svých knihách: 15. 12.; 1. 34.

ostatní se už tlačili za ním, čímž vytvořili průlom. Prameny se shodují v tom, že římské manipuly v boji byly méně sevřené než jiné. Díky svému štítu se legionář dokázal bránit proti více nepřátelům. *Gladius hispaniensis* se výborně hodil pro boj v úzkém prostoru, který vznikl v místě střetnutí předních linií. Také se díky kratší čepeli lépe a rychleji tasil, takže se stal pro boj hastatů a principů ideální zbraní.

Na tomto bleskovém a drtivém útoku byl založený úspěch římských vojsk. Proto také bylo vhodné, aby první rychlý útok vedly jednotky lehce vycvičené, tedy *hastati*. Rozhodující bylo, aby první řady hastatů doběhly k nepříteli v tom okamžiku, kdy na něj dopadají poslední pila, nebo těsně po něm. Tím byl využit moment překvapení a zmatek, který většinou dopad oštěpů vyvolal. Riskantní tato taktika sice mohla být v tom, že by snad některé oštěpy mohly zasáhnout muže v prvních řadách, ale římská legionáři byli velice dobře vycvičeni ve vrhání oštěpů, takže bylo toto nebezpečí minimalizováno. Žádné zmínky o tom, že by se snad něco takového stalo, nemáme.

„*Si hastati profligare hostem non possent, pede preso eos retro cedentes in intervalla ordinum principes recipiebant.*“⁵⁷ Jestliže *hastati* nemohli přemoci nepřítel, pomalu ustoupili do mezer mezi liniemi⁵⁸ principů, kteří je přijímali. Takto Livius popisuje situaci, která nastala v případě, že *hastati* nedokázali prolomit nepřátelskou linii.

Pokud tedy muži v první linii neuspěli, bylo zbytečné nechat je bojovat příliš dlouho, to by vedlo pouze ke zvýšení ztrát, čemuž chtěl pochopitelně každý římský konzul i tribun vyhnout. Pokud tedy velitelé usoudili, že *hastati* už svou práci odvedli a že už více nesvedou, vydali rozkaz k ústupu. Když *hastati* uslyšeli zvuk rohů a trubek, odpoutali se od nepřítelů a ustoupili do linie *principes*. Díky šachovnicovému rozložení manipulů, měli *hastati* dostatek místa k ústupu a úlohu bojovat za ně převzali *principes*. Jakmile začali *hastati* ustupovat, dávali se do pohybu *principes*. Pomalým krokem se blížili k nepříteli a stejně jako *hastati* odhodili pila. Nejprve těžké *pilum* a poté i lehké *pilum*, pak tasili meče a vrhli se na

---

57 Titus Livius: *Ab urbe condita libri*, VIII, 8, [online] [cit. 2011-04-19]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0169%3Abook%3D8%3Achapter%3D8%3Asection%3D9>

58 Titus Livius má problém v tozlišení manipulů, které většinou nazývá „*ordines*“. Přestože to vedlo mnohé badatele k domněnce, že existovala taktická jednotka takto nazvaná, nepochybně má Livius na mysli právě manipuly. Někteří autoři takto nazývají jednotlivé linie manipulů.

nepřítele. *Hastati* tak měli dostatek času se znovu zformovat a přeskupit. Poté se *hastati* připojili k principům. Jelikož už neměli žádné oštěpy, zaútočili meči.

Boj muže proti muži byl velice vyčerpávající, a to jak fyzicky, tak psychicky. Pokud se podařilo unaveným a otřeseným *hastatům* dostat se do bezpečí vlastních linií, před *triarie*, měli nějaký čas na to, aby si odpočinuli a současně uvolnili psychické vypětí z předcházejícího boje. Do dalšího útoku nastupovali s vědomím, že už nebudou bojovat sami, ale že budou bojovat po boku principů. Pro *hastaty* bylo velice důležité vědomí, že za nimi stojí další muži, tedy, že nebudou bojovat, dokud nepadnou, jak to bývalo v jiných armádách té doby. Toto vědomí je posilovalo a udržovalo v menším psychickém stresu, což byla neocenitelná výhoda.

Samozřejmě ani nasazení principů nemuselo znamenat vítězství. Ve třetí řadě čekalo 10 manipulů záloh, *triarium*. „*Triarii sub vexillis considebant sinistro crure porrecto, scuta innixa umeris, hastas subrecta cuspide in terra fixas, haud secus quam vallo saepta inhorreret acies, tenentes.*“⁵⁹ *Triarii* se usazovali pod standartami, s levou nohou nataženou a drželi štíty opřené o rameno, kopí se vztyčeným hrotem zaražená do země nejinak, než šik ohrazený valem. Takto Livius popisuje postavení *triarium*. *Triarii* čekali po celou bitvy na svých pozicích. To, že nejspíše po celou dobu nestáli, ale odpočívali na jednom kolenu, bylo nejspíše kvůli tomu, aby se zbytečně nevysilovali stáním v těžkých kroužkových zbrojích.

Když selhali v boji i *principes*, ustoupili spolu s *hastaty*, mezerami mezi jednotlivými manipuly *triarium* ustoupil za ně. *Triarii* poté mezery uzavřeli. Poskytli tak ostatním mužům legie možnost oddychnout si a znovu se zformovat. Když se *triarium* semkli, vyrazili vpřed. U nich však lze počítat spíše s defenzivním způsobem boje. S dlouhým kopím v jedné ruce a štítem ve druhé se nejspíše nevrhali do útoku v běhu, spíše spoléhali na svou formaci a těžkou zbroj. Přece jenom prvním jejich úkolem bylo semknout řady a zajistit bezpečnost ustupujících *hastatů* a principů. Livius sice píše, že muži zpět do linií *triarium* ustupovali pomalu a spořádaně, ale v praxi to jistě muselo vypadat i jinak. Přesto měli neocenitelný význam v římském způsobu boje.

---

59 Titus Livius: *Ab urbe condita libri*, VIII, 8, [online] [cit. 2011-04-19]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0169%3Abook%3D8%3Achapter%3D8%3Asection%3D10>

Pokud se do boje dostali i *triarii*, situace byla už velmi špatná. Od Livia pochází i úsloví *Res ad triarios venit*.⁶⁰ Došlo na triarie. Livius tvrdí, že se toto úsloví dostalo do běžné mluvy. Znamenalo, že se došlo k nejhoršímu a boj se vedl až do hořkého konce, či těžkého vítězství. Dnes bychom toto úsloví asi přirovnali k našemu: „Jde do tuhého“. Stejně jako pro *hastaty* i pro *principy* mělo velký posilující význam, že za nimi stojí další a ještě „lepší“ muži, kteří budou bojovat za ně, když se jim nepovede v boji dobře. Naopak na nepřítel to mělo účinek opačný, jak to popisuje Livius ve svém *Ab urbe condita*: „*id erat formidolosissimum hosti, cum velut victos insecuti novam repente aciem exsurgentem, aucta numero, cernebant*.“⁶¹ To bylo nejstrašnější pro nepřítel, že když už pronásledoval poražené (Římany), nový šik náhle povstal, ještě početnější.

Jakmile se *triarii* pustili do boje, bitva se dostala do rozhodující fáze. *Principes* a *hastati* měli čas na to, aby se znovu zformovali a na krátkou chvíli si odpočinuli, poté se znovu zapojili do boje, připojili se k *triariům* a bojovali s nimi, dokud neobrátili nepřítel na útěk nebo sami neutekli. V poslední fázi bitvy, kdy bojovali *triarii*, se rovněž *velites* zapojovali do boje, nejčastěji se snažili obejít nepřítel a zaútočit z boku. Pokud ale situace nebyla příznivá, připojili se k ostatním mužům těžké pěchoty a bojovali až do konce s nimi.

Tento způsob boje se Římanům velice osvědčil. Díky manipulům se dala každá legie lépe ovládat. Díky výcviku, o kterém bude pojednáno níže, byli římská legionáři připraveni bojovat ve formaci nebo i samostatně. Zbraně, které Římané používali, byly ve své době to nejlepší, co mohli vojáci mít. Je velice zajímavé, že Římanům po dlouhou dobu stačily pouze čtyři legie a spojenecké jednotky. *Alae sociorum Romanorum*, jednotky římských spojenců velmi dobře doplňovaly jak sílu vojska, tak v mnoha případech složky armády, které Římu chyběly, jako byli právě lučištníci či jezdcí. O významném postavení spojenců ve vojsku svědčí také *extraordinares*. Punské války a také boje s Řeky a Makedonci však Římanům také po několika drtivých porážkách ukázaly nedokonalost římského vojenského umění. Naštěstí se však v letech pozdějších Římané dokázali přizpůsobit. *Triarii* byli

60 V jeho podání: *Res ad triarios redisse*. Viz: Titus Livius: *Ab urbe condita libri, VIII, 8*, [online] [cit. 2011-04-19]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0169%3Abook%3D8%3Achapter%3D8%3Asection%3D10>

61 Titus Livius: *Ab urbe condita libri, VIII, 8*, [online] [cit. 2011-04-19]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0169%3Abook%3D8%3Achapter%3D8%3Asection%3D10>

reliktem dřívějších římských hoplítů (či dle mého hastatů), *velites* nebyli ve starověkém světě nic nového, ale *hastati* a *principes* byli specifickými druhy jednotek, které v Římě skutečně vznikly a v bojích se stále osvědčovaly. Přesto však nastávala potřeba změny. Jak se Řím rozrůstal z vlivného městského státu na vládce celého Středomoří, bylo potřeba více mužů a ještě více kvalitnějších mužů než doposud. Proto jeden z výjimečných mužů Říma přistoupil k významné změně v římském vojsku.

Gaius Marius a jeho muly

Manipulární systém byl dlouho považován za nejlepší, ale časem se prokázalo, že má stále určité chyby. Zejména počet mužů bylo nutné zvýšit, čtyři legie už dále nestačily. Taktika vojska během 2. století př. n. l. stále procházela vývojem, který byl sice postupný, ale znatelný. Důvodů reforem, které provedl Gaius Marius, bylo několik, důležitým byla zvyšující se potřeba vojáků. Základem nové armády byl už nový voják, rozdíl mezi jednotkami se setřely a stejně tak se zkvalitnil důstojnický sbor. Do 1. století př. n. l. vstupoval už Řím s novou kvalitní armádou.

Gaius Marius byl jedním z nejvýznamnějších vojevůdců a politiků Říma. Byl celkem sedmkrát zvolen konzulem, což se nikomu jinému nepodařilo. A to přestože byl v Římě pro svůj neřímský původ u nobility neoblíben. Do podrobností sociálních a politických problémů nechci zabíhat, protože nejsou předmětem této práce. Důležité je však říci, že situace, v jaké Marius začal svou kariéru vojenskou a politickou, byla velmi špatná. V samotném Římě rostly spory mezi zastánci lidu, populáry, a zastánci tradiční aristokracie, optimáty. Marius sám vždy vystupoval jako populár, to mu umožnilo jeho vzestup. Svou vojenskou kariéru začal velmi mladý, jak píše Plutarchos, v Hispánii. Už tam prý projevoval neobyčejnou odvahu a vojenské schopnosti.⁶² Sloužil pod velením Publia Cornelia Scipiona Aemiliana Africana Numantina, který si jej prý velmi oblíbil a nejspíše mu dopomohl k politické funkci.

Krise republiky zasáhla také armádu. Čtyři legie i při zvýšeném počtu 5 000 mužů nebyly schopné odolávat nebezpečí nepřátel Říma. Náznaky z pramenů

⁶² Plutarchos: Životopisy slavných Řeků a Římanů I, Odeon, Praha, 1967, 835 s.

nám říkají, že sice bylo stavěno i více legií, rozhodně však ne mnoho. *Census* byl největším nepřítelem Říma. I když byla finanční hranice pro vstup do armády snížena na 4 000 asů, pořád to bylo málo. Stejně tak bylo málo římských občanů ochotných sloužit v armádě. Doby, kdy byla čest bojovat za Řím, byly nenávratně pryč. *Stipendium* nebylo velké a ani jeho drobným zvyšováním nebylo možné do vojska naverbovat dostatek mužů.

Velkým problémem bylo to, že mnozí konzulové či vojenští tribunové byli možná schopnými politiky, nikoli však schopnými veliteli. Tito muži brali armádu pouze jako přestupní stanici pro cestu do politiky. To, že armáda o čtyřech legiích měla dva vrchní velitele, a že pravomoci prefektů nebyly jasně vymezeny, rozhodně nepřispělo k dobrému fungování vojska. Manipulární systém rovněž zastarával. Malé manipuly už nebyly vhodnou jednotkou pro boj. *Acies triplex* byl sestavou málo pružnou. Zpočátku to byla formace, která římské nepřátele překvapila, ale později se už naučili, jak využít její slabiny. V šiku se s manipuly mnoho pohybovat nedalo. Boj legií proto často vypadal stejně, toho byl dobrý vojevůdce schopen využít proti Římanům. Jen opravdu kvalitní velitelé, jako byl například Publius Cornelius Scipio Africanus, dokázali taktiku pozměnit tak, aby získali prostor pro manévry. Římští vojáci už na konci tohoto období, tedy na konci 2. století př. n. l. nestačili svou kvalitou na jiné, bojovnější národy. Legionáři byli pořád jen občané, kteří byli povoláni od své práce do vojska, chyběl jim pravidelný výcvik, fyzická kondice a také disciplína a odhodlání. Tyto a další důvody vedly nakonec Maria k tomu, že se rozhodl zcela přetvořit římské legie.

Reforma

V roce 113 př. n. l. se na sever od Říma v Noricu⁶³ objevili neznámí nájezdníci, Teutoni, Ambroni a Kimbrové. Zastaralé římské vojsko pod vedením neschopných konzulů s nimi několik let bez úspěchu bojovalo. V římské armádě sice už nějaké změny k lepšímu proběhly, ale stále byly na půli cesty a především chybělo kvalitní velení. K nejhorší porážce došlo u Aurasia s Kimbry v roce 105 př. n. l. Dva rozhádání konzulové nebyli schopni se dohodnout na společném postupu a Kimbrové je na hlavu porazili.⁶⁴

⁶³ Zhruba dnešní Rakousko.

⁶⁴ Grant Michael: Dějiny antického Říma, BB art, Praha, 1999, 472 s.

Řím se nakonec obrátil na člověka, který měl podporu lidu a získal si pověst jako schopný vojevůdce, Gaia Maria. Pokud však chtěl Marius jako konzul porazit barbary ze severu, musel znovu vybudovat armádu, která byla zničená boji s Teutony, Ambrony a Kimbry. Legie, které bojovaly v Numidii s králem Jugurthou, byly zdecimovány dlouhými boji. Germánů muselo být velmi mnoho. Plutarchos mluví dokonce o 300 000 mužů a spolu s nimi byli ještě jejich ženy a děti.⁶⁵ Toto číslo se zdá být silně nadsazené, ale muselo jich být skutečně velké množství.

Prvním problémem byl nedostatek mužů ve vojsku. Sociální situace v Římě se zhoršovala a římsí občané se zdráhali vstupovat do armády. Obzvláště v době, kdy se hranice Říma zvětšovaly a služba ve vojsku znamenala dlouhou dobu pryč od domova a práce. Někteří z občanů by i rádi vstoupili do vojska, ale požadavek na určitý minimální majetek jim v tom zabraňoval. Marius si už během války s Jugurthou uvědomil výraznou potřebu kvalitního mužstva. A vybíral si pokud možno nejlepší muže a veterány.⁶⁶ Vzhledem k tomu, že už před konzulátem působil nejen v armádě, ale taky v římské politice, věděl dobře, kolik je v Římě mužů, bez majetku nebo jen s majetkem minimálním. Na půdu nemají peníze a jako nádeníky je nikdo nepřijme, protože práce otroků je nesrovnatelně levnější. Do vojska je přijmout nelze, protože jsou *capite censi* a ti nemají právo bránit Řím.

Marius si uvědomil, že využít je lze, ale bude muset provést radikální změnu. Plutarchos píše: „Ihned po skvělém volebním úspěchu konal odvody, proti zákonu a zvyklostem dal zapsat do seznamu mnoho chudáků a dokonce i otroků. Dřívější velitelé nepřijímali takové lidi do armády, ale zbraně tak jako jiné výhody dávali těm, které k tomu opravňoval jejich census, protože tak každý jako by dával svůj majetek státu do zástavy.“⁶⁷ Marius tak najednou získal velké množství mužů, kteří s ním ochotně šli kamkoli. Nevadila jim dlouhá služba, protože doma neměli k čemu se vracet. Tím, že zvýšil *stipendium*, jim vlastně poskytl živobytí. Byla to skutečně revoluční změna, není divu, že se ve své době nesetkala s pochopením, zejména ze strany konzervativních aristokratů.⁶⁸

65 Plutarchos: Životopisy slavných Řeků a Římanů I, Odeon, Praha, 1967, 835 s.

66 Gaius Sallustius Crispus: *Bellum iugurthinum*, 84, [online] [cit. 2011-04-19]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0125%3Achapter%3D84>

67 Plutarchos: Životopisy slavných Řeků a Římanů I, Odeon, Praha, 1967, s. 382

68 Viz Gaius Sallustius Crispus: *Bellum iugurthinum*, 86, [online] [cit. 2011-04-19]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0125%3Achapter%3D86>

Marius však nebyl první, kdo by sáhl k rekrutování mužů z řad občanů „nezpůsobilých“ k vojenské službě, tedy chudých. V případech extrémního ohrožení Řím sáhl i k verbování otroků. „*et aliam formam novi dilectus inopia liberorum capitum ac necessitas dedit: octo milia iuvenum validorum ex servitis prius sciscitantes singulos, vellente militare empta armaverunt.*“⁶⁹ Nedostatek svobodných mužů i příkaz nutnosti je přivedly na myšlenku jiného odvodu (*dilectus*) zcela jiného druhu: ptají se jednoho po druhém osmi tisíc silných, mladých mužů z řad otroků, zda chtějí sloužit ve zbrani. To píše Livius ve svém popisu událostí druhé punské války. I na dalším místě popisuje vojsko složené z otroků.⁷⁰ Jediný rozdíl u Maria byl v tom, že z dobrovolníků postavil všechny legie.

Římské legie se profesionální armádou však nestaly ze dne na den a veškeré počty nemůžeme přiřknout jen Mariovi. Tak jako prakticky vše v dějinách i tato změna vyžadovala čas a postupnou změnu. Důležitým předpokladem k Mariově dilectu z řad chudiny byl zákon, který roku 123 př. n. l.⁷¹ prosadil Gaius Gracchus. Plutarchos v životopise Gaia Graccha píše toto: „... druhý (zákon) se týkal vojska: nařizoval, aby se vojákům ve službě poskytoval oděv na státní útraty, aniž by se co na tom strhovalo z válečného žoldu, ...“⁷² I když se později změnila nejnižší majetková hranice dokonce na 1 500 asů, pořád bylo v Římě mnoho mužů, kteří nemohli být přijati do vojska. Mariovy odvody nemajetných mužů nelze vidět jako velkou revoluční změnu, ale jako vyústění dlouhodobé snahy o zvýšení počtu vojáků. Bylo nutné nahradit zejména bohatší muže, kteří jen velmi neradi opouštěli své majetky, aby bojovali ve vzdálených zemích.

Ovšem nábor nemajetných mužů do vojska byl pouze jednou z mnoha změn. Další důležitou změnou byla změna taktická. Do této doby byly římské legie složené z manipulů. Marius taktiku manipulu opustil a začal používat kohorty.⁷³ Nelze však tvrdit, že by kohorta byl Mariův vynález. Víme jistě, že se kohorty používaly už dříve. „Scipio ..., postupoval s obvyklým počtem *velites* a se třemi manipuly (spojení mužů, které Římané nazývají kohorta) ...“⁷⁴ To píše Polybios o

69 Titus Livius: *Ab urbe condita libri*, XXII, 57, [online] [cit. 2011-04-19]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0170%3Abook%3D22%3Achapter%3D57%3Asection%3D11>

70 *Ab urbe condita*, liber XXIII, 32.

71 Nic Fields: *Roman Army of the Civil Wars 88 – 31 BC*, Osprey, Oxford, 2007, 100 s.

72 Plutarchos: *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*, Odeon, Praha, 1967, s. 832.

73 Latinsky *cohors*

74 Polybios: *Histories*, book 11, 23, [online] [cit. 2011-04-15]. Dostupné na WWW:

Scipionovi Africanovi. Je tedy velice pravděpodobné, že kohorty vznikaly už dlouho před Mariem. Přestože někteří autoři zasazují vznik kohort už do začátku 3. století př. n. l., pravidelnou součástí legie nebyly. Velice dobře informovaný Polybios by je jistě zmínil ve svém popisu římského vojska. Přesto však v 11. knize o nich nepřímou mluví. Jak se tedy dívat na kohorty? Víme jistě, že hlavní taktickou jednotkou legií byl manipul. Ale je pravděpodobné, že se tři manipuly, jak to píše Polybios, spojily v jednu taktickou jednotku, kohortu. Tato jednotka byla nejspíše vytvořena z manipulu hastatů, principů a triariů, jak by to odpovídalo římské taktice.⁷⁵ Kohorty byly vytvářeny podle potřeby, často tvořily samostatné bojové uskupení, kterému velel nejspíše jeden z tribunů. Livius píše: „*in huius silvae medio ferme spatio cohors Romana arte punica abditur et equites.*“⁷⁶ V tom lese zhruba uprostřed se s punským uměním (míněna lstivost) schovala římská kohorta a jízda. Z tohoto popisu se zdá, že kohorta skutečně byla taktickou formací vytvořenou *ad hoc* na krátký čas. Z pramenů vyplývá, že to byl právě Marius, kdo z ní udělal základní taktickou jednotku římské armády.

Další podstatnou změnou byla změna ve výcviku mužů. Zatímco dříve legionáři cvičili jen určitou dobu, nejčastěji každý rok po dilectu, Marius cvičil své muže neustále. To, že naverboval nemajetné, znamenalo, že se tito muži nemají k čemu vrátit a ve vojsku zůstanou po celou dobu služby (viz výše). Stala se z nich tak profesionální armáda, která mohla cvičit neustále. Plútarchos píše: „Během tažení proti Kimbrům (Marius) otužoval své vojáky ještě cestou, cvičil je v různých bězích a dlouhých pochodech, ...“⁷⁷ Výcvik se tedy za Mariia velmi zlepšil. Stejně tak bylo důležité, aby měli muži velkou vytrvalost, protože další změnou Marius omezil trén na absolutní minimum.

Manipulární legie pochodovala vcelku pomalu, velký trén složený z nevyvíčených mužů, vozů a zvířat armádu jen zdržoval. Marius proto nařídil, aby každý muž s sebou bral jen to nejnútnejší a jen to, co sám unese. Každý legionář nesl kromě zbroje a zbraní také plášť (*sagum*), příkrývku, či deku na spaní. Důstojníci od

---

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D11%3Achapter%3D23>

75 Sekunda Nick: *Republican Roman Army 200 – 110 BC*, Osprey, Oxford, 1996, 51 s.

76 Titus Livius: *Ab urbe condita libri, XXV, 39*, [online] [cit. 2011-04-19]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0170%3Abook%3D25%3Achapter%3D39%3Asection%3D1>

77 Plutarchos: *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*, Odeon, Praha, 1967, s. 585.

centuriona výše používali místo běžného pláště plášť honosnější – *paenula*. Máme důkaz, že i v dřívějších dobách se pláště prostých vojáků a důstojníků lišily na první pohled. Livius píše v sedmé knize, že Publius Decius Mus se vydal na průzkum zahalen v prostém plášti, „*sagulum*“⁷⁸ Dále zásobu jídla na tři nebo více dní, bronzový kotlík na vaření (*trulleus*), cínovou misku na jídlo (*patera*), nádobu na vodu, malý nožik, nejspíše na jídlo. Dále také nástroje na ženijní práce, kterých se každý voják musel účastnit. Proutěný koš na přenášení zeminy, sekeru nebo lopatu, provaz a jeden kůl do palisády. Všechno tohle vybavení bylo umístěno na tyči ve tvaru písmene T.⁷⁹ Ke každé jednotce osmi mužů (*contubernium* – více níže) byla přidělena jedna mulla, která nesla nejtěžší části vybavení, především kožený stan. Celá výstroj legionáře mohla vážit až 35 kg.

Mariovi muži si kvůli tomu začali říkat „Mariovy muly“ - *muli Mariani*. Plutarchos píše, že toto pojmenování přijímali trochu s negativním a trochu s pozitivním podtextem, neboť Mariovi muži považovali později za čest, že se mohli zúčastnit tvrdého výcviku a tvrdých bojů proti Germánům.

Marius vytvořil svými reformami armádu, která stála u konce republiky a zrodu impéria. Armáda Mariova vzoru stála za Caesarem i Augustem a ještě dlouho po nich. Její základy byly položeny právě v Numidii a v Galii v bojích proti Jugurthovi a Teutonům, Ambronům a Kimbrům. Zde se nová armáda velmi osvědčila. Ale tyto nové, výkonnější legie přinesly jeden velice negativní důsledek. Marius všem svým mužům sliboval přidělit půdu poté, co si odslouží svých 16 let. Musel se o ně nějak postarat, zatímco dřívější milice tento problém neměla. Muži se jednoduše vrátili ke svému majetku a dřívějšímu povolání. Teď se o ně musel postarat jejich generál. Stejně tak všem neřímským vojákům Marius slíbil občanství, které jim pak skutečně udělil. Stalo se však to, že armády byly velmi závislé na svých generálech. Jak na Mariovi, tak později na Sullovi, Caesarovi či Augustovi. A samozřejmě, že vojáci byli vůči svým vojevůdcům loajální. Spolu s Mariem tedy přichází brutální, velice efektivní vojenská síla, která se v budoucnu postará o pád republiky.

---

78 Titus Livius: *Ab urbe condita libri*, VII, 34, [online] [cit. 2011-04-19]. Dostupné na WWW: Titus Livius: *Ab urbe condita libri*, XXV, 39, [online] [cit. 2011-04-19]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0170%3Abook%3D25%3Achapter%3D39%3Asection%3D1>

79 Nic Fields: *Roman Army of the Civil Wars 88 – 31 BC*, Osprey, Oxford, 2007, 100 s.

Vojsko doby konce republiky a raného principátu

Nyní si můžeme popsat samotnou armádu. Jakým způsobem se rekrutovali budoucí legionáři, víme. Marius je rekrutoval i z římských spojenců na území Itálie. Po získání občanství roku 88 př. n. l. se Římu naskytla možnost ještě většího výběru mužů do vojska. Legionáři se však velmi často rekrutovali i z neřímského obyvatelstva. Obzvláště v období občanských válek obě strany často musely nabírat vojáky z různého obyvatelstva, nezdávka i ze vzdálených provincií.

Organizace a výzbroj

Základem armády Říma byla opět legie. Každá legie neměla přímo určeného velitele. Tak jako v dřívějších dobách jí stále velelo 6 tribunů. Byl to velký problém, protože tito muži byli velmi nespolehliví. Velmi často jim šlo více o politickou než vojenskou kariéru. Na místa tribunů se dostávali mladí muži hlavně díky svým známostem a nikoli schopnostem. Nejspíše to byl Gaius Iulius Caesar, kdo první vyřešil tento problém. Ve svém díle o válce v Galii píše, že před bitvou Arovisstem upravil velení ve svém vojsku: „*Caesar singulis legionibus singulos legatos et questorem praefecit, uti eos testes suae quisque virtutis haberet.*“⁸⁰ Caesar přidělil velení jednotlivých legií jednotlivým legátům a questorovi, aby byli sami navzájem svědky vlastní udatnosti. Toto Caesarovo provizorní řešení se nakonec stalo vzorem pro ostatní římské vojevůdce⁸¹, kteří velením legií také pověřovali legáty. Tito muži pocházeli z nejvyšších vrstev v Římě, rekrutovali se z nejvyšších úředníků. Bývalí konzulové, praetoři, správci provincií byli vybráni do této hodnosti, u těchto mužů se již předpokládaly vojenské zkušenosti, ale hlavně je každý generál sám vybíral.

Pěchota se však už nedělila. Z armády zmizeli *velites*. Vzhledem k tomu, že si už vojáci sami nekupovali zbraně i zbroj, tak nejmladší a nejchudší vojáci nemuseli sloužit jako lehkooděnci. Přestože v boji jistě měli své využití, nebyli schopní samostatného boje, což jejich použití snižovalo. Z bojiště rovněž zmizeli *triarii*. Otázkou je, proč zmizeli z bojiště kopiníci, kteří tvořili poslední záchranu

80 C. Iulius Caesar: *Comentari de bello Gallico*, liber I, 52, [online] [cit. 2011-04-20]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0002%3Abook%3D1%3Achapter%3D52%3Asection%3D1>

81 Prvním, kdo skutečně převzal tuto praxi, byl Augustus.

legií, nejlepší a nejlépe vybavení muži. Prameny nám k tomuto problému mlčí, ale je logické, že kopí se v boji neosvědčilo tak, jako dříve. Svou funkci jistě zpočátku mělo, ale zdá se, že *triarii* bojovali kvůli kopím spíše defenzivně. Římské velitele zřejmě usoudili, že tento způsob boje pro legie není vhodný. Zato *hastati* a *principes* se zřejmě v boji velice osvědčili, jejich taktika kombinování útoku na dálku oštěpy a útoku na blízko se stala základem pro taktiku pomariovské legie.

Jedním z důvodů pro zrušení těchto čtyř druhů pěchoty byla standardizace zbroje a zbraní. Zatímco si dříve každý muž kupoval výstroj a výzbroj sám, teď už to dělal stát. Bylo samozřejmě výhodnější vyrábět jeden ustálený druh zbroje a ustálené druhy zbraní. Přestože se systém manipulární legie zdál zpočátku to nejlepší, co může být, měl několik chyb. Jednou z nich bylo omezené využití jednotlivých druhů pěchoty. *Velites* se dali použít jen jako lehkooděnci a *triarii* byli pouze defenzivní složkou třetího sledu, která by v první linii neměla takový účinek. Zatímco *hastati* a *principes* měli tu nejtěžší roli. I když se pozice *hastatů* a *principů* daly změnit, vždy to byli právě oni, kdo se dostávali nejvíce do boje, takže měli nejvíce ztrát a byli nejvíce vyčerpaní. Nová, standardizovaná pěchota byla něco jiného. Všichni muži legie bojovali stejně, takže mohli být všichni využiti stejným způsobem. Nestalo se tedy, že by někteří z vojáků během boje prostě jen čekali z důvodu toho, že nebylo možné je poslat proti lépe vyzbrojenému nepříteli. Nebyl problém jednotky, které v předchozím boji utrpěly těžké ztráty poslat do posledního sledu a místo nich dopředu postavit čerstvé kohorty.

Římané se ve 2. století př. n. l. začali setkávat s novými nepřáteli. S Makedonci a jejich skvělou falangou a také germánskými kmeny. V boji s Makedonci se velmi osvědčila taktika vrhání oštěpů a následného boje s meči a štíty, ale kopí *triariů* byla proti makedonským k ničemu. Proti divokým a zarputile bojujícím Germánům nedostačovaly manipuly. Manipul byla jednotka velmi malá a klasický *triplex acies* složený z nich byl poměrně nehlubokou sestavou, kterou bylo možné dobře prorazit. Prudkost a rychlost útoku Germánů nejspíše překvapila římské velitele, kteří nevěděli, jak na ni reagovat.⁸² Kohorta byla oproti tomu větší, silnější a *triplex acies* složený z kohort byl mnohem hlubší, a bylo tedy mnohem těžší jej prorazit. S manipuly se navíc nedalo v linii pohybovat, každý měl předem určené

---

82 Wilcox Peter: Rome's Enemies (1) Germanic and Dacians, Osprey, Oxford, 1994, 47 s.

místo, ze kterého v boji odejít nemohl, oproti tomu s kohortami ve druhé či třetí linii se dalo lehce manipulovat a přesunout je na důležitá místa.

Jedním prvkem, který v legiích zůstal z manipulárního systému, bylo rozřazování mužů podle zkušeností a schopností. *Principes* sice už neexistovali, ale místo nich se nejzkušenější a nejschopnější muži zařazovali do první kohorty, která měla víc mužů. Dále byli rozřazováni od nejlepších po nejmladší a nezkušené do druhé až desáté. Takže dá se zjednodušeně říct, že nejlepší muži sloužili v první kohortě a nejhorší v desáté.

Každá legie měla 5 000 až 6 000 mužů. Skládala se z 10 kohort. Kohorta měla šest centurií a jedna centurie 80 mužů. To znamená, že jedna kohorta měla teoreticky mít stav 480 mužů. První kohorta však byla postavená z pěti centurií, které měly dvojnásobný stav, tedy $5 \times 160 = 800$ mužů. To je samozřejmě tabulkový stav, skutečné počty se většinou lišily. Legie byly někdy postavené silněji, to znamená, že k jednotlivým centuriím bylo přiřazeno o něco více mužů. Dlouhé boje si vyžádaly velké množství obětí. Takže legie, které prošly bojem, měly méně mužů. Například v bitvě u Farsalu měly Caesarovy legie, které velmi prořídly v bojích u Ilerdy a Dyrrhachia, průměrnou sílu necelé 3 000 mužů, zatímco Pompeius zhruba 4 000 mužů v jedné legii.⁸³ Pokud byly legie v bojích velmi oslabeny, přistupovalo se ke slučování centurií a kohort. Byla to složitá procedura, ale bylo lepší mít pět kohort na plných stavech, než 10 na polovičních.⁸⁴

Kohortám veleli centurioni. Kohortu tvořilo šest centurií, podle toho také vypadalo velení. První dva centurioni se nazývali *pilus prior* a *pilus posterior*. Další byli *princeps prior* a *princeps posterior* a *hastatus prior* a *hastatus posterior*. Tyto názvy dokazují původní vznik kohort. Tři manipuly, tedy šest centurií, se spojily. V každé kohortě byl manipul hastatů, principů a triariů, ti byli také nazýváni *pilus* – viz výše. Pojmenování jejich centurionů se dostalo do vojenské terminologie a zůstalo tam. Kohortě velel *pilus prior* pod ním byl *princeps prior* a pod ním *hastatus prior*. Pak následovali ve stejné posloupnosti centurioni *posteriores*. Nejvyšší centurionem legie byl velitel, tedy *pilus prior*, první kohorty, ten byl nazýván *primus pilus*. Tak

---

83 C. Iulius Caesar: *Comentari de bello civili*, liber III, 88 – 89, [online] [cit. 2011-04-20]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0075%3Abook%3D3%3Achapter%3D88%3Asection%3D1>

84 Cowan Ross: *Roman Battle Tactics 109 BC – 313 AD*, Osprey, Oxford, 2007, 35 s.

jako dříve si centurioni vybírali poddůstojníky – *optiones*. Stejně jako u manipulární legie měla každá centurie svého signifera a cornicena (viz výše), také tesseraria.

Centurie byla složená z deseti malých jednotek zvaných *contubernium*. *Contubernium* mělo osm mužů, byli to muži, kteří spolu sdíleli stan. Těmto mužům se říkalo *contubernales*. Velel jim *decanus*, byl to nejspíše nejdéle sloužící legionář z těchto osmi. Ke každému *contuberniu* byli přiřazeni dva muži, kteří měli za úkol se o legionáře starat. Starali se o mulu, kterou mělo každé *contubernium*, a o výbavu legionářů. Je pravděpodobné, že do těchto funkcí byli vybíráni řemeslníci, nejčastěji kováři či tesaři.⁸⁵

Výzbroj legionářů se od dob manipulární legie příliš nezměnila. *Hastati* a *principes* se stali předobrazem legionáře. *Scutum* s prakticky nezměnilo. Teprve později v průběhu 1. století n. l. začíná dostávat pravidelnější tvary, až se z nich stane pravidelný obdélník. Ve výzbroji zůstal *gladius hispaniensis* a dvě *pila*, jedno těžší a jedno lehčí. Můžeme už jistě říct, že ve výzbroji byla i dýka (*pugio*). Dá se předpokládat, že byla ve výzbroji už dříve, ale jisté to není. *Pila* zůstala prakticky bez změny. O jedné změně nás však informuje Plutarchos v Mariově životopise: „Dřevěná násada zasazená do kovového hrotu byla upevňována dvěma kovovými hřeby; jeden z nich Marius nechal, jak byl původně, druhý odstranil a místo něho tam dal dřevěný, který se snadno přelomil. Smyslem této změny bylo, že oštěp, který se zabodl do nepřítelova štítu, nezůstal rovný, ale po zlomení dřevěného hřebu se železo ohlo a kopí, které po zkřivení pevně drželo, musil nepřítel vléci s sebou.“⁸⁶ Je velmi pravděpodobné, že to tak skutečně bylo, protože i v jiných pramenech je popisována tato vlastnost *pila*. Výhodou navíc bylo, že zlomené či zohnuté *pilum* nemohl nepřítel vrhnout zpět.

Zbroj nosili legionáři stejnou jako *triarii*, tedy kroužkovou vestu. Její podoba se v Mariově době ustálila. Byla vybavená chrániči ramen. To byly pásy kroužkové zbroje, které se dávaly na ramena, aby tak poskytovaly dodatečnou ochranu proti sekům. Seky vedené shora jsou totiž nejsilnější. Je možné, že takto vypadaly i zbroje *triariů*, ale názory historiků se různí. Zbroj legionářů se nazývala *lorica hamata*. Ze zbroje legionářů zmizely chrániče holení, ale důstojníci a

---

85 Nic Fields: *Roman Army of the Civil Wars 88 – 31 BC*, Osprey, Oxford, 2007, 100 s.

86 Plutarchos: *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*, Odeon, Praha, 1967, s. 595.

poddůstojníci je nadále nosili.

Přilba legionářů se rovněž změnila. Pera z ní zmizela, pouze důstojníci měli přilbu zdobenou chocholem, aby je bylo jasně vidět a odlišit od obyčejných legionářů. Přilby legionářů manipulární legie bývaly zdobené, zejména přilby bohatších mužů. S Mariovou reformou se i přilba ustálila. Legionáři používali přilbu typu Montefortino. Nazývá se tak podle místa, kde byla poprvé nalezena při archeologickém průzkumu. Přilba je jednoduchého vzhledu. Je kónická s prodloužením na konci, které chránilo šíji. Byla vybavená lícnicemi k ochraně tváře. Přilba vychází z galského vzoru. Galové i Římané používali dost podobné typy přileb. Je pravděpodobné, že stejně jako lorice, také přilbu převzali Římané v průběhu vzájemných válek od Galů. Přilba se během 1. století př. n. l. a 1. století n. l. stále vyvíjela, ale její základ zůstal stejný.

Výzbroj a výstroj mužů se však samozřejmě mohla lišit podle toho, kolik financí měl k dispozici člověk, či lidé, kteří legie stavěli. Obzvláště v době občanských válek, kdy Řím i provincie ovládal chaos. K jasné unifikaci došlo až po skončení občanských válek v roce 31 př. n. l. a autorem sjednocení byl samozřejmě Gaius Iulius Caesar Octavianus později nazývaný Augustus.

Legie se brzy staly stálým vojenským útvarem, nebyly už nazývány jen I. až III., ale měly svoje vlastní číslo a přídomek. Za Maria se legie staly poprvé stálým neměnným útvarem. Spolu s tímto přišla i změna označení. Gaius Plinius Secundus ve svém díle *Historia naturalis* píše, že dříve měly legie jiná označení. Byly značeny znamením vlka, Minotaura, koně a kance. Zmiňuje se zde o legiích proto, že popisuje, jak se dostal orel do znaku legií. Marius prý v době svého druhého konzulátu, tedy před bojem s Teutony, Ambrony a Kimbry, začal používat orla jako znak každé legie a opustil předchozí znamení.⁸⁷ Orel byl ptákem, který byl zasvěcen Iovovi. Plinius dokonce píše, že je nazýván „*armiger iovis*“⁸⁸ Iovův zbrojnoš. Posvátného orla (*aquila*) nosil zvláště vybraný muž, *aquilifer*. Ten jej měl chránit za cenu vlastního života. Ztráta orla znamenala velkou potupu pro celou legii.

---

87 Pliny the Elder: The Natural History, book X, 5, [online] [cit. 2011-04-20]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0137%3Abook%3D10%3Achapter%3D5>

88 Pliny the Elder: The Natural History, book X, 4, [online] [cit. 2011-04-20]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0138%3Abook%3D10%3Achapter%3D4>

Dokud nebyl získán zpět, byli legionáři z této legie považováni za zahanbené.

V Caesarově době a později máme bezpečné zprávy o legiích a jejich označeních. Například XII. legie, založená Caesarem v roce 58 př. n. l. se nazývala *Fulminata*, tedy ozbrojená (vybavená) bleskem a blesk také měla ve znaku. Nebo III. legie, založená (spíše reorganizovaná) Caesarem nejspíše v roce 48 př. n. l., se nazývala *Gallica*, podle zásluh, které si legionáři získali v Galii. Ve znaku měla býka.

Jezdectvo a auxilie

Jak už bylo několikrát řečeno, Římané nikdy nevynikali kvalitní jízdou. Chyběla jim tradice chovu koní a jezdeckví obecně. *Equites*, jezdci měli i v manipulární legii spíše podružné místo. Jízda se skládala z urozených mladých mužů, kteří toužili po vojenské slávě. Neradi proto poslouchali rozkazy, obzvláště ty, které jim neslibovaly přinést slávu. Jako průzkumné či jiné podpůrné úkoly, ke kterým se nepočtená římská jízda hodila nejlépe. S Mariovou reformou se změnila samozřejmě i jízda. Nebyla to už milice, ale tak jako zbytek armády, profesionální vojáci. Caesar si však schopnosti kvalitní jízdy uvědomil. Sám verboval velké kontingenty jízdy v oblastech, kde měla tradice jízdy kořeny. V Galii naverboval velké množství jezdců. Germánská jízda byla proslulá svými schopnostmi, Caesar z nich také několik stovek mužů naverboval. Jízda starověku nebyla tak impozantní jako ve středověku. Jezdcům chyběla kvalitní sedla a třmeny, ve kterých by se mohli zapřít. I přesto však svou jistou sílu měla. Byl to především psychologický efekt, který působil na pěšáky, proti kterým se řtili jezdci.

Kromě naverbovaných žoldnéřů tvořily jízdu a jiné oddíly tzv. pomocné sbory – *auxilia*.⁸⁹ Když získali všichni obyvatelé Apeninského poloostrova římské občanství, *socii latini*, latinští spojenci už přestali existovat. Spolu s nimi se už předtím s Mariovou reformou z bojiště ztratily *alae*. Jednotky spojenců tak přestaly existovat. To, že z bojiště zmizeli i *velites*, znamenalo, že je římská armáda bez střelců či vrhačů oštěpů. Tuto mezeru bylo třeba nahradit. Tak jako dříve zde však bylo mnoho dalších spojenců, nejen v Itálii, kteří se nechali rádi naverbovat za

---

⁸⁹ V Caesarově době ještě nemuseli být žoldnéři příslušníky pomocných sborů. Za Augusta tomu tak bylo vždy.

peníze do římské armády. Z těchto jednotek vznikly pomocné sbory římské armády. Z původních žoldněřů se za Augusta staly organizované stálé součásti římské armády, které doplňovaly legie tam, kde měly nedostatky. Tedy především to byli střelci a jízda. Pomocné sbory měly mnohdy velký počet mužů, rozhodně to nebyly malé jednotky. Caesar například píše, že Pompeius shromáždil velkou armádu, ve které bylo mnoho příslušníků těchto pomocných sborů, které však takto zatím nenazývá. „*sagitarios Creta, Lacedaemone, ex Ponto atque Syria reliquisque civitatibus iii milia numero habebat, funditorum cohortes sexcenarias ii, equites vii milia.*“⁹⁰ Měl tři tisíce lukostřelců z Kréty, Lakedaimonu, Pontu, Sýrie a z ostatních států, dvě kohorty prakovníků po šesti stech mužích a sedm tisíc jezdců. Z této zmínky je také patrné, že se nájemní vojáci organizovali podle římských legií, když zde mluví o kohortách.

Základem kvalitního vojska jsou schopní, vycvičení vojáci. Jak už bylo řečeno, Marius své muže nutil cvičit neustále. Výcvikem se také lišili vojáci manipulární legie a vojáci legií konce republiky a počátku principátu. Jak se tedy legionáři připravovali k boji? Publius Flavius Vegetius Renuš nám ve svém díle *Epitoma rei militaris* výcvik dobře popisuje.

Základem každého výcviku bylo naučit budoucí legionáře tomu, čemu dnes říkáme stejnokrok či pořadový krok. Přestože se tvrdí, že pořadový krok se začal používat až v raném novověku, Vegetius jasně popisuje právě pořadový krok legionářů. Vysvětluje dále, že je nutné držet jeden krok, aby se vojsko na pochodu i v boji neroztrhalo a neporušilo formace. „*Militari ergo gradu XX milia passuum horis quinque dumtaxat aestivis conficienda sunt. Pleno autem gradu, qui citatior est, totidem horis XXIII milia peragenda sunt.*“⁹¹ Normálním vojenským krokem je třeba v létě ujít 20 mil za pět hodin. Avšak plným krokem, který je rychlejší, je třeba za stejný počet hodin ujít 24 mil. Odtud tedy víme, jak rychle se římská armáda za pochodu pohybovala. K tomu, aby byli vojáci schopní pochodovat rychle i s velkou zátěží, bylo pochopitelně potřeba i cvičení na vytrvalost. Vojáci museli dlouhé hodiny nejenom pochodovat, ale také i běhat a skákat a učili se

---

90 C. Iulius Caesar: *Comentari de bello civili*, liber III, 4, [online] [cit. 2011-04-21]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0075%3Abook%3D3%3Achapter%3D4%3Asection%3D3>

91 Publius Flavius Vegetius Renuš: *Epitoma rei militaris*, liber I, 9, [online] [cit. 2011-04-21]. Dostupné na WWW: <http://www.thelatinlibrary.com/vegetius1.html>

překonávat terénní překážky.

Římané prý už od dávných věků cvičili nováčky k boji u kůlu s pletenými štíty. Do země byl zaražen kůl vysoký 6 stop, jako dospělý muž. Každý voják dostal štít z pleteného proutí dvakrát těžší než skutečné *scutum* a do pravé ruky hůl dvakrát těžší než skutečný *gladius*. Na kůlu se učili základní údery, jak mečem, tak štítem. „Bojovali“ s kulem, jako by to byl živý nepřítel. Výhoda tohoto způsobu výcviku byla v tom, že si vojáci přivykli provádět všechny pohyby a útoky s dvakrát těžším vybavením. Skutečné vybavení jim potom už nepřišlo tak těžké, dokázali s ním bojovat mnohem déle.⁹²

Římští legionáři bojovali jak mečem, tak štítem. Štít nebyl jenom defenzivním prvkem, byl defenzivní zbraní. Prameny popisují, že se legionáři učili udeřit štítem i mečem. Nejčastější prý byl útok puklicí štítu na obličej a současný bod do břicha.⁹³ Ostatně jak bylo řečeno, bod byl nejsilnějším úderem, který mohl legionář zasadit a byl tedy nejvyužívanější, to potvrzuje i Vegetius ve svém díle. Mluví tam i o tom, že bod je nejbezpečnější pro útočníka, protože se při něm odhaluje co nejméně.

Po výcviku u kůlu legionáři bojovali se staršími a zkušenějšími, kteří byli vlastně jejich instruktoři. Tito muži dokonce dostávali dvojité přiděly jídla. Cvičení u kůlu pokračovalo házením oštěpu. Cvičné oštěpy byly opět o něco těžší než skutečná *pila*. Legionář musel z určité vzdálenosti trefit kůl anebo se trefit těsně vedle něj. Na cvičící muže opět dohlíželi starší a zkušenější. Dávali pozor, aby si nový voják osvojil správné pohyby. Tímto výcvikem, házením oštěpů, si legionář procvičoval a posiloval paže i celé tělo.⁹⁴

Legionáři v boji

Tak jako u manipulární legie byl používán *triplex acies*, trojitá linie. Tentokrát však bylo šachovnicové rozložení vytvořeno z kohort. Na rozdíl od manipulu, byly kohorty mnohem sevřenější. Podle Vegetia měl každý voják prostor

---

92 Publius Flavius Vegetius Rhenanus: *Epitoma rei militaris*, liber I, 12, [online] [cit. 2011-04-21].

Dostupné na WWW: <http://www.thelatinlibrary.com/vegetius1.html>

93 Sekunda Nick: *Republican Roman Army 200 – 110 BC*, Osprey, Oxford, 1996, 51 s.

94 Publius Flavius Vegetius Rhenanus: *Epitoma rei militaris*, liber I, 14, [online] [cit. 2011-04-21].

Dostupné na WWW: <http://www.thelatinlibrary.com/vegetius1.html>

v linii 3 stopy, což není mnoho. Bylo potřeba mnoha hodin výcviku, aby se kohorta dokázala přesunovat po bojišti, zaútočit a neztratit tvar formace. Trojitou linii používal často i Caesar, ve svých Zápiscích o válce občanské nám popisuje, jak vypadal: „*Caesaris triplex; sed primam aciem quaternae cohortes ex v legionibus tenebant, has subsidare ternae et rusus aliae totidem suae cuiusque legionis subsequabantur;*”⁹⁵ Caesarův šik byl trojitý; v první linii bylo po čtyřech kohortách z pěti legií, za nimi následovalo po třech jako záloha a za nimi právě tolik, každá z legie, kam patřila.

Takto tedy vypadal *acies triplex*. Kohorty se do tří linií řadily v počtech 4, 3, 3. Způsob boje byl stejný jako v případě manipulární legie. První linie byla nejdůležitější a za ní následovaly další linie jako zálohy, aby mohly být kohorty z první linie staženy po vyčerpávajícím boji. Ovšem aby se třetí linie dostala do boje, musela bitva probíhat velmi špatně. Tato linie sloužila především jako taktická záloha, během boje se mohl velitel rozhodnout, kam ji poslat bojovat. Tyto kohorty mohly posílit určité místo a vytvořit tak místní převahu, kterou se dala prorazit nepřátelská linie, nebo mohly být použity k útoku do boku nepřítele.

V případě nouze bylo nutné postavit kohorty do méně hlubokého útvaru. Používal se proto *duplex acies*, dvojitá linie a někdy i *simplex acies*, jednoduchá linie. Pokud měl nepřítel početní převahu, bylo lépe spolehnout se na kvalitu vlastních jednotek a roztáhnout kohorty do dvou či jedné linie, která byla stejně dlouhá jako nepřátelská. Například v bitvě u Ruspiny roku 46 př. n. l. musel Caesar postavit jen jednu linii, protože jeho soupeř Titus Labienus měl velkou početní převahu. Jak se dalo předpokládat, Labienovi muži se pokusili Caesarovu linii obejít. Caesar však stáhl kraje své linie tak, že kohorty vytvořily oválný, uzavřený tvar, ve kterém bojovaly v obklíčení. Caesarovým kohortám se však podařilo ovál protáhnout tak, že stály v jedné linii. Pak nechal Caesar každou druhou kohortu otočit čelem vzad a zaútočit. Tím vytvořil *duplex acies* a rozdělil Labienovy muže na dvě poloviny, které po dlouhém boji porazil. Tuto bitvu nám přesně popisuje Caesar ve svých Zápiscích o válce africké v kapitolách 13 až 17.

O významu kohort jak taktickém, tak administrativním svědčí to, že

---

95 C. Iulius Caesar: *Comentari de bello civili*, liber I, 83, [online] [cit. 2011-04-21]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0075%3Abook%3D1%3Achapter%3D83>

Caesar ve svých dílech⁹⁶ častěji mluví o kohortách než legiích. Oproti manipulům měly kohorty několik výhod. Jak už bylo řečeno, byly mnohem sevřenější. V přímém boji se manipuly většinou „rozprchly“. Muži se rozptýlili do stran a bojovali jednotlivě. Kohorty a jejich centurie se snažily za každou cenu udržet formaci a soudržnost. Jejich centurioni vedli osobně jednotky do boje a sami, ozbrojeni mečem a malým kulatým štítem šli svým vojákům příkladem. Legionáři bojovali stejným způsobem jako *hastati* a *principes*. Pomalým krokem se přiblížili na vzdálenost asi 30 – 15 metrů. Odtud odhodili svá dvě pila a s válečným pokřikem se vrhli na nepřítele. Tentokrát se však, jak bylo řečeno, snažili udržet i v běhu formaci. Jistě to nebyla přesná formace, ale legionáři byli vycvičeni k tomu, aby se pohybovali spolu se svojí řadou, tedy aby ani nepředbíhali ostatní, ani nezůstávali pozadu.

Už před odhozením oštěpů se zadní centurie přesunuly do stran, aby tak vyplnily mezery v šachovnicovém rozložení. Je možné, že Římané nevyužívali vždy drtivého útoku legionářů. Někdy také bojovali defenzivně. Plutarchos píše o bitvě u Aquae Sextiae, že: „Marius poslal na všechny strany důstojníky s rozkazem, aby vojáci stáli na místě a nehýbali se, až se Teutoni přiblíží na vhodnou vzdálenost, ať hodí oštěpy, potom ať použijí mečů, odráží Teutony štíty a tak je tlačí zpátky.“⁹⁷ V tomto případě, nechtěl zřejmě Marius poslat své vojáky do útoku z kopce, čímž by ztratili výhodu postavení na kopci. Římstí vojevůdci tuto taktiku využívali v případech, kdy měli výhodu terénu na své straně.⁹⁸ Caesar ve 3. knize Zápisků o válce občanské popisuje bitvu u Farsalu. Pompeius prý rozkázal svým mužům, aby zůstali stát na místě. Chtěl Caesarovy legionáře unavit dlouhým během. Ti se však pomalu přiblížili a rozběhli se až na běžnou vzdálenost.⁹⁹

Kohorty všech legií bojovaly ve středu bitevní sestavy a jejich jízda chránila křídla. Spolu s římskou jízdou se na kraje linie postavily i auxilie. Ovšem vzhledem k tomu, že auxilie tvořily především střelci, stavěly se také často doprostřed vojsk před kohorty, aby tak mohly lépe využít svých zbraní.¹⁰⁰ Nejspíše právě kvůli nim zůstávaly mezery mezi kohortami, aby pomocné střelecké jednotky mohly lépe ustoupit. Pokud střetnutí dvou jednotek, tedy kohorty s nepřítelem,

---

96 Zápisky o válce galské, občanské, alexandrijské, africké a hispánské.

97 Plutarchos: Životopisy slavných Řeků a Římanů I, Odeon, Praha, 1967, s. 592.

98 Cowan Ross: Roman Battle Tactics 109 BC – 313 AD, Osprey, Oxford, 2007, 35 s.

99 Viz C. Iulius Caesar: Comentari de bello civili, liber III, 92 – 93.

100Jak také popisuje Onasandros – viz výše.

nepřineslo výsledek, velitel kohorty (*pilus prior*) rozkázal ustoupit s přeskupit se, aby se udržela formace. Pokud mužům v zadních řadách zůstaly nějaké oštěpy, přesunuli se dopředu a zahajovali útok vrháním oštěpů znovu. I když už celá kohorta neměla žádné oštěpy, přeskupila se tak, že muži ze zadních centurií se přesunuli dopředu, aby vystřídali unavené legionáře z předních centurií. Boj takto probíhal dál, případně byly nasazeny záložní kohorty. Na křídlech vypadal boj opět trochu jinak, zde většinou bojovala jízda. Bojovala dost podobným způsobem. Sérií prudkých útoků se snažila nepřítele obrátit na útěk a zbývajícím nepřítelům vpadnout do boku či do zad.

Bitva v zásadě mohla skončit jen dvěma způsoby, výhrou nebo prohrou. V případě prohry se často stávalo, že se legionáři prostě rozprchli. Na útěku byli pobíjeni nepřáteli, nejčastěji jízdou. Armády utíkající z bojiště měly mnohem větší ztráty na útěku než v boji. Pokud se římské legie nedaly na útěk, byla ještě šance, aby se zachránily v opevněném táboře. Už od dob manipulární legie Římané stavěli opevněné tábory. Vždy když muselo vojsko přenocovat, stavělo tábor, ten sloužil i jako pevný bod pro rozvinutí útoku, či pro záchranu jednotek po prohrané bitvě. V případě vítězství následovalo rabování nepřátelského tábora a obírání mrtvých a raněných přímo na bojišti. Vidinou kořisti mnozí velitelé v době občanských válek udržovali svá vojska disciplinovaná. Ve složitých politických machinacích konce republiky máme problémy orientovat se i my, dobře informovaní. Obyčejní muži se v politické situaci nemohli orientovat už vůbec, ale to, že jim jejich generál slíbil hojnou kořist, tomu rozuměl každý. Kořisti samozřejmě nebyly jen předměty a cennosti, ale také i otroci, kteří se dali velmi dobře zpeněžit. Po každé bitvě zůstalo mnoho zajatců. Popravovat je nebylo výhodné, protože se dali prodat na trhu s otroky za velké peníze. Ze všech zajatců bylo vypočítáno množství, které připadne veliteli, poté podřízeným důstojníkům a nakonec, pokud jich byl dostatek, také obyčejným vojákům. Zbraně a zbroj poraženého nepřítele byly ceněné trofeje, ukazovaly úspěch římských vojáků. Podle toho, kolik jich nepříteli sebrali, se mnohdy hodnotilo vítězství.¹⁰¹

Po celé 1. století př. n. l. se vojsko vytvořené, nebo spíše zdokonalené Gaiem Mariem dotvářelo postupně. Občanské války poskytly římským velitelům

---

101Cowan Ross: Roman Legionary 58 BC – 69 AD, Osprey, Oxford, 2007, 65 s.;

možnost v praxi používat a zdokonalovat taktiku, kterou zavedli oni sami či jejich předchůdci. Římská armáda, tvořená v této době už ne ze čtyř, ale i ze dvou desítek legií¹⁰², se stává oporou mužů usilujících o moc a nakonec z těchto bojů vychází vítězně jeden – Gaius Iulius Octavianus Caesar.

Z chaosu občanských válek vystupuje nový Řím. Nikoli republika, ale zcela nový státní útvar – Římské impérium. Vládce Říma, později nazvaný Augustus, si velmi dobře uvědomil, že říše, kterou vytvářel, nemůže existovat bez silné armády. Přestože sám nebyl příliš dobrým vojevůdcem, o svou armádu se dobře staral. Z armády se stal prvek klíčově důležitý pro celý Řím a jako takový musel být dobře organizován.

Povinností legionářů bylo i nadále sloužit 16 let, ale roku 5 n. l. se doba služby zvýšila na 20 let. Augustus stanovil počet legií na 25. Na Rýně a horním Dunaji leželo 8 legií, v Panonii 3, v Moesii 2, v Dalmácii 2, v Sýrii 4, v Egyptě 2, v Africe 1 a v Hispánii 3 legie.¹⁰³ Augustova armáda přímo vyšla z armády Caesarovy Augustovým uspořádáním bylo dokončeno přetváření římského vojska, které začal Gaius Marius.

Pochodové tábory legionářů

Už za dob manipulární legie se vytvořila praxe stavění pochodových táborů. Jakmile vojsko ušlo dostatečnou vzdálenost, vojáci začali budovat tábor (*castrum*). První tábory byly jistě jen jednoduché seskupení stanů, obehnané nízkým valem. V době Polybiově už existoval přesný vzor, jak stavět tábor. Bylo jedno, kde a kdy byl tábor stavěn, vypadal vždy stejně. V průběhu staletí tábory legií vypadaly pořád stejně.

Místo pro tábor bylo vybíráno pečlivě. Nejčastěji na kopcích, ale současně zde musel být přístup k vodě. Samozřejmě, že se tábor vybíral mnohem pečlivěji, pokud byl v blízkosti nepřítel anebo velitel počítal s tím, že se vojsko v táboře zdrží déle jak jednu noc. Když bylo nalezeno vhodné místo, musel se tábor

---

102V bitvě u Phillip tvořilo vojsko Marca Antonia a Octaviana 19 legií. Marcus Iunius Brutus a Gaius Cassius Longinus proti nim postavili 17 legií. Viz: Sheppard Si: Philippi 42 BC, Osprey, Oxford, 2008, 100 s.

103Burian Jan: Římské impérium, vrchol a proměny antické civilizace, Svoboda, Praha, 1997, 235 s.

nejprve vyměřit. Velikost tábora byla různá podle velikosti jednotky v něm umístěné. Tábor však vždy měl přibližně čtvercový tvar. Uprostřed něj se křížily dvě cesty, *via praetoria* a *via principalis*. Cesty končily ve čtyřech branách. *Porta praetoria* byla hlavní brána a byla otočená směrem k nepříteli. Vstupovalo se jí na *via praetoria*. Na konci této cesty byla *porta decumana*. Na obou koncích *via principalis* stály *porta principalis dextra*, pravá brána, a *porta principalis sinistra*, levá brána.¹⁰⁴

Poblíž středu tábora, místa, kde se obě cesty křížily, stálo *praetorium*. *Praetorium* bylo sídlo velitele. Jednalo se o největší stan s nejlepší výbavou. Kolem něj byl prostor, který připomínal malé náměstí. Podél něj byly postaveny stany vyšších důstojníků – tribunů. Zbytek tábora byl rozdělen na obdélníkové či čtvercové prostory. Každý z těchto prostorů obýval manipul či později kohorta. Jízda manipulární legie, i pozdější, pomariovské, si stavěla stany na jednom místě, bylo jedno, ze které legie jízda je, ale vždy se všichni jezdci seskupili dohromady.¹⁰⁵ To bylo hlavně kvůli společnému, tedy jednoduššímu ustájení koní.

Jak už bylo řečeno, nejmenší pěchotní jednotkou bylo *contubernium*. Osm mužů, kteří spolu sdíleli stan, tvořilo tuto jednotku. Centurie měla 80 mužů, tedy deset stanů. Stany byly vyrobené z kůže a na délku měly 10 stop.¹⁰⁶ Ke každé centurii rovněž náležel stan centuriona. Prameny jasně nemluví o tom, kde spali poddůstojníci centurie, *optio*, *tesserarius* a *signiferi* či *vexillari*. Vzhledem k jejich postavení lze předpokládat, že stan centuriona nebyl pouze pro něj, ale také tak přebývali všichni nižší důstojníci centurie.

Tábor býval opevněn zemním valem. Ten se vytvořil tak, že se kolem tábora vykopala příkop, hlína, která byla vykopána, byla navršena za příkop a vzniknul tak val. Jeho velikost se lišila podle toho, jak pečlivě byl tábor stavěn. Ale hloubka příkopu, tedy i výška valu, dosahovala zhruba jednoho až jednoho a půl metru. Na jeho vrchu se usadily kůly, které musel nést každý legionář (samozřejmě po Mariově reformě). Brány pochodových táborů byly skutečně jen provizorní. Vytvářely se tak, že se ve valu nechal průchod, byl zakrytý buďto dodatečným valem

---

104 Campbell Duncan B.: Roman Legionary Fortresses 27 BC – 378 AD, Osprey, Oxford, 2006, 34 s.

105 Polybius: Histories, book 6, 28, [online] [cit. 2011-04-24]. Dostupné na WWW:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D28>

106 Pseudo-Hyginus: De munitionibus castrorum, [online] [cit. 2011-04-24]. Dostupné na

WWW: <http://www.home.karneval.cz/0353861801/pages/articles/pshyginus/pshyginus.html>

před ním, nebo jedna část valu vystupovala před něj ve tvaru písmene L.

Pochodové tábory byly skutečně jen provizorními. Za Augusta se rozšířilo používání stálých táborů, samozřejmě nejčastěji si je pojíme se slavnými limity na Rýně a na Dunaji. Ty už byly často stavěny z kamene a připomínaly malé město. Byly chráněny věžemi a kvalitně postavenými bránami. S tím se ovšem vojsko na pochodu nezdržovalo. Základní účel pochodového tábora byl, poskytnout vojsku bezpečí v noci, kdy by nechráněný tábor plný unavených legionářů mohl být snadným cílem nepřátel. Tábory byly stavěny také v případě obléhání, aby měl velitel jistotu, že vojáci jsou v bezpečí před nenadálým výpadem posádky obležené pevnosti nebo pomocných oddílů zvenčí. Takovéto pochodové tábory byly stavěny prakticky neustále. Zkušený římský velitel by s nepřítelem nebojoval, pokud by neměl připravený tábor. Často se stávalo, že římské vojsko bylo překvapeno nepřítelem, když nemělo postavený tábor. V takovém případě část vojska bojovala a druhá část stavěla přímo v boji tábor. Mohlo by se zdát, že každodenní stavění tábora vojsko zbytečně zdržovalo, ale není tomu tak. Každý pochodový tábor vypadal stejně, všichni vojáci věděli, kde přesně je jejich místo. Kopání valu a příkopu rovněž probíhalo rychle, protože vojáci měli od Mariovy reformy všechny nástroje po ruce a každý věděl, co má dělat. Když si uvědomíme, že se počty mužů ve vojsku neustále zvětšovaly, dojde nám, že každý legionář toho zase tolik na práci neměl. Římané tak dokázali přesunout svoje vojsko poměrně rychle a přitom v noci klidně spát s vědomím, že je celé vojsko v bezpečí.

Závěr

Římské vojenství je velice specifickou otázkou. V žádné jiné armádě na světě neproběhnul takový vývoj. Od nejstarších dob, kdy se o armádě ani nedá mluvit, prošli římské bojovníci velkou změnou až k plně profesionální armádě. Jak bylo výše řečeno, i Polybios, ač Řek, si velice cenil Římanů a jejich schopnosti přejmout nové poznatky a uplatnit je. Nikde jinde v historii jsme nebyli svědky tak rozsáhlého vývoje armády. V tomto jsou Římané naprosto jedineční. Dokázali nakonec překonat i svůj vzor – antické Řeky.

Dějiny římské armády můžeme rozdělit do několika vývojových fází. Po

archaickém období, kdy o armádě mluvit ani nemůžeme, přichází serviotuliovská armáda, poté asi ve 4. - 3. století př. n. l. manipulární legie, někdy zvaná také polybiovská, následně první stálá armáda – legie Gaia Maria. A od něj je jen malý krůček k císařské armádě principátu.

Důležitým poznatkem je fakt, že vývoj římského vojska probíhal postupně. U reformy Servia Tulia nemáme jistotu, že proběhla naráz, nevíme ani přesně, kdy proběhla. U vzniku manipulární legie nemáme už vlastně žádnou jistotu, kdy přesně mohla vzniknout. Liviovo tvrzení připisující tuto reformu Marcu Furiovi Camillovi považují z výše uvedených důvodů za neopodstatněné. Jen u Mariovy reformy máme, vlastně díky Plutarchovi, částečnou jistotu o době převratných změn, přesto však víme, že ani Marius nevytvořil vše ze dne na den a nebyl autorem mnoha změn. Je důležité vidět armádu Říma jako součást celé společnosti, která se vyvíjela s ní. Cílem této práce rozhodně nebylo popisovat politické či sociální dějiny Říma, protože by to bylo až příliš zavádějící pro dané téma. Přesto však je nutné uvědomit si důležitost studia i dalších stránek římských dějin pro správné pochopení dějin vojska.

Přestože jsem měl k dispozici množství odborné literatury od uznávaných autorů, ne vždy jsem tam našel potřebné a relevantní informace. Proto jsem se snažil co nejvíce vycházet z antických pramenů. I já sám jsem si jeden důležitý poznatek z této práce odnesl. I přes tisíce stran napsaných o této problematice stále není vše objasněno. V literatuře se stále opakuje mnoho omylů, polopravd a mýtů. Opakují se i staré chyby, které byly vytvořeny kdysi dávno. Takže nutnost dalšího studia pramenů a dalšího výzkumu je zřejmá.

Resumé

The thesis describes Roman army and its development from the end of the second Punic war to the beginning of the principate. The first part of this thesis is dealing with the earliest armies of Rome in the times of legendary kings. The important part of the first chapter is devoted to the analysis of the reforms of the Roman society made by Servius Tullius. The second chapter describes Roman army of the republican era. This chapter is not only about the organization of the legions,

but also about the Roman way of fighting in this specific period. The last two chapters deal with the military reform in the end of the 2nd century BC made by Gaius Marius, the army of the end of Roman republic and briefly with the army of Augustus.

Tato práce popisuje římskou armádu a její vývoj od konce druhé punské války do začátku principátu. První část této práce je věnována nejranějším vojskům Říma v časech legendárních králů. Důležitou částí této kapitoly je analýza reform římské společnosti provedených Serviem Tuliem. Druhá kapitola popisuje římskou armádu republikánské doby. Tato kapitola není jenom o organizaci legií, ale také o římském způsobu boje v této době. Dvě poslední kapitoly se zabývají vojenskou reformou na konci 2. století př. n. l. provedenou Gaiem Mariem, armádou konce římské republiky a stručně armádou Augustovou.

Seznam pramenů a literatury

Seznam pramenů:

C. Iulius Caesar: Comentari de bello Gallico [online] [cit. 2011-04-24]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0002>

C. Iulius Caesar: Comentari de bello civili [online] [cit. 2011-04-24]. Dostupné na WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0075>

Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities [online] [cit. 2011-04-24]. Dostupné na WWW: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Dionysius_of_Halicarnassus/20*.html

Sextus Iulius Frontinus: Stratagemata [online] [cit. 2011-04-24]. Dostupné na WWW: <http://www.thelatinlibrary.com/frontinus.html>

Titus Livius: *Ab urbe condita libri* [online] [cit. 2011-04-24]. Dostupné na WWW:
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/searchresults?q=livy>

Onasandros: *Vojevůdce*, in: *Antické válečné umění*, Svoboda, Praha, 1977, 618 s.

Plutarchos: *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*, Odeon, Praha, 1967, 834 s.

Plutarchos: *Životopisy slavných Řeků a Římanů II*, Odeon, Praha, 1967, 808 s.

Polybius: *Histories* [online] [cit. 2011-04-14]. Dostupné na
WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D1%3Achapter%3D1>

Pseudo-Hyginus: *De munitionibus castrorum*, [online] [cit. 2011-04-24]. Dostupné
na WWW: <http://www.home.karneval.cz/0353861801/pages/articles/pshyginus/ps-hyginus.html>

Publius Flavius Vegetius Renatus: *Epitoma rei militaris* [online] [cit. 2011-04-24].
Dostupné na WWW: <http://www.thelatinlibrary.com/vegetius1.html>

Gaius Sallustius Crispus: *Bellum iugurthinum* [online] [cit. 2011-04-19]. Dostupné na
WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0125%3Achapter%3D1>

Seznam literatury:

Burian Jan: *Řím, světlo a stíny antického velkoměsta*. Praha: Svoboda, 1970, 292 s.

Burian Jan: *Římské impérium, vrchol a proměny antické civilizace*. Praha: Svoboda, 1997, 235 s.

Campbell Duncan B.: *Roman Legionary Fortresses 27 BC – 378 AD*. Oxford: Osprey, 2006, 34 s.

- Cowan Ross: *Roman Battle Tactics 109 BC – 313 AD*. Oxford: Osprey, 2007, 35 s.
- Cowan Ross: *Roman Legionary 58 BC – 69 AD*. Oxford: Osprey, 2007, 65 s.;
- Erdkamp Paul (ed): *A Companion to the Roman Army*. Oxford: Blackwell publishing, 2008, 863 s.
- Goldsworthy Adrian: *The Complete Roman Army*. London: Thames & Hudson, 2003, 226 s.
- Grant Michael: *Dějiny antického Říma*. Praha: BB art, 1999, 472 s.
- Gilliver Kate: *Caesar's Gallic Wars 58 – 50 BC*. Oxford: Osprey, 2003, 94 s.
- Fields Nic: *Roman Army of the Civil Wars 88 – 31 BC*. Oxford: Osprey, 2007, 100 s.
- Fields Nic: *Roman Army of the Principate 27 BC – 117*. Oxford: Osprey, 2009, 100 s.
- Fields Nic: *Roman Auxiliary Cavalryman 14 – 193 AD*. Oxford: Osprey, 2006, 70 s.
- Fields Nic: *Roman Battle Tactics 390 – 110 BC*. Oxford: Osprey, 2010, 68 s.
- McNab Chris: *Roman Army*. Oxford: Osprey, 2010, 142 s.
- Northwood Simon, Sekunda Nick: *Early Roman Armies*. Oxford: Osprey, 1995, 46 s.
- Sekunda Nick: *Republican Roman Army 200 – 110 BC*. Oxford: Osprey, 1996, 51 s.
- Sekunda Nick: *The Roman Army of the Punic Wars 246 – 146 BC*. Oxford: Osprey, 2007, 98 s.
- Sheppard Si: *Pharsalus 48 BC, Caesar and Pompey – The Clash of the Titans*. Oxford: Osprey, 2006, 100 s.
- Sheppard Si: *Philippi 42 BC, The Death of the Roman Republic*. Oxford: Osprey, 2008, 100 s.
- Southern Pat: *The Roman Army: Social and Institutional History*. Oxford: Oxford university press, 2007, 398 s.
- Sumner Graham: *Roman Military Clothing 100 BC – 200 AD*. Oxford: Osprey, 2002, 46 s.
- Wilcox Peter: *Rome's Enemies (1) Germanic and Dacians*. Oxford: Osprey, 1994, 47 s.
- Wilcox Peter: *Rome's Enemies (2) Gallic and British Celts*. Oxford: Osprey, 1995, 51 s.

Anotace

Jméno a příjmení:	Richard Černý
Katedra:	Katedra klasické filologie
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Lubor Kysučan, Ph. D.
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	Vývoj římské armády od konce druhé punské války do počátku principátu
Název v angličtině:	The development of the Roman army from the end of the second Punic war to the end of the principate
Anotace práce:	Práce popisuje římskou armádu této specifikované doby. Práce je rozdělena na tři hlavní části. Popis raných římských vojsk a reformy krále Servia Tulia, popis manipulární legie 3. a 2. století př. n. l. a popis pozdně republikánské armády. Konec práce je věnován Augustově armádě. Hlavními zdroji jsou římské a řecké spisovatele, kteří ve svých pracích zmiňovali římskou armádu.
Klíčová slova:	armáda, legie, zbraně, zbroje, taktika, Řím, vojáci
Anotace v angličtině:	The work describes the Roman army of this specified time. The thesis is divided into the three main parts. Description of the early Roman armies and the reform of the king Servius Tullius, description of the manipular legion of the 3 rd and 2 nd century BC and the description of the late republican army. The end of the work is devoted to the army of Augustus. The main sources are Roman and Greek writers, who mentioned the Roman army in their works.
Klíčová slova v angličtině:	Army, legion, arms, armor, tactics, Rome, soldiers
Rozsah práce:	47 stran
Jazyk práce:	český jazyk